

**Выписка из ООП НОО
ДЛЯ УРОВНЯ НАЧАЛЬНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
утвержденная приказом № 13 от 29.08.2025г.**

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО

ПАЧХЪАЛКХАН КАЗЕННИ УЧРЕЖДЕНИ

«НОХЧИЙН МЕТТАН ИНСТИТУТ»

Индивидуальный предприниматель Агуев Маазас Ахматович

ИП Агуев Маазас Ахматович

НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ

(дешаран хьукматийн 1-4 классашна лерина)

**ЙУКЪАРЧУ ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ДЕШАРАН
ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММА**

Чулацам

Кхеторан кехат.....	3
«Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предметан йукъара характеристика....	4
«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан Іалашонаш.....	6
«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан чулацаман линиш.....	7
Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг...	8
«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан чулацам.....	9
1 класс.....	9
2 класс.....	14
3 класс.....	18
4 класс.....	21
Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тІегІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамІаш ...	24
Личностни жамІаш.....	24
Метапредметан жамІаш.....	26
Предметан жамІаш.....	29
1 класс.....	29
2 класс.....	31
3 класс.....	32
4 класс.....	34
Тематикин планировани.....	37
1 класс	37
2 класс.....	49
3 класс.....	58
4 класс.....	65
ЙУХХЕДИЛЛАР	70

КХЕТОРАН КЕХАТ

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца догIуш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан оьздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьобхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа (кхидIа Программа) кхолларан бух бу хIара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца чIагIдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чIагIйна 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан № 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран № 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программина хийцамаш йукъабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);

- Нохчийн Республикин тӀекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара концепци (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тӀечӀагӀйарх №83 йолу Указ (тӀечӀагӀидина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чӀагӀийина 2022.05. 12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Собыла-ГӀала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

«Нохчийн мотт» дешаран предметан герггара белхан Програма йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хӀоттийна йу.

Школан дешаран хӀинцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тӀехьажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан програма хӀотторехь хьехархошна методикин гӀо лацаран Iалашонца кечийна йу хӀара Програма.

Белхан Програмо хьехархочун аьтто бийр бу:

1)нохчийн мотт хьехаран процесехь йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Iаморан личностни, метапредметан, предметан жамIашка кхачаран хӀинцалера некъаш кхочушдан;

2) Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу оманца чӀагӀидина долу); Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программца (къобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программца (къобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тӀекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогӀу Iаморан кхочушдан лору жамIаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Iаморан шерашца къасто а, хӀоттамца дIанисбан а;

3)билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхьама йалийнчу дешаран гӀуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечйан.

Программин чулацам тӀехъажийна бу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамӀашка кхачарна.

Программа тӀехъажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъайогӀучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гӀо лацарна а. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогӀуш бу.

Программа кхочушйаран бухехь йерг системно-гӀуллакхаллин кеп йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

Нохчийн матто, шен тӀекеренан а, оила йовзийтаран а йукъара функцеш кхочушйарца, таро ло адамашна вовошашца йукъаметтигаш лелон, иштта дакъалоцу личностан кхетам а, дуьнене хьежам а кхоллабаларехь. Нохчийн мотт мехала гӀирс бу нохчийн къоман культурин ламасташ а, истори а ларйаран а, йовзийтаран а. Ненан (нохчийн) мотт хаар а, цуьнан тайп-тайпана кепаш карайерзор а, тайп-тайпанчу дакъошкахь а, хьелашкахь а маттах нийса а, эвсара а падйаэца хааро а билгалдо личностан социалан дахарх дӀайолар кхиаме хилар.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4-чу классийн дешаран системин коьрта элемент йу, цо нохчийн меттан культурин декъехь говзалла а, корматалла а кхуллу. И дешаран йукъарчу система йукъабалор кхочшудо гуманитарни циклан кхечу предметашца чулацаман уьйр йалорца, доккхачу декъана – «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметца.

Школехь нохчийн мотт Ӏамор тӀехъажийна ду дешархочун синьобздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йарна, цуьнан кхетаман а, кхоллараллин а корматалла а, ойлайара а, иэс а, суртхӀотторан похӀма а шардарна а, дешаран гӀуллакх ша кхочушдан а, шен хаарш лакхадаха Ӏаморна а.

Нохчийн мотт Ӏаморан чулацам иштта тӀехъажийна бу функционални грамотность адаман йеша хаар, текстах кхета хаар, тайп-тайпанчу кепийн тексташкарчу хаамех пайдаэца, церан мах хадон, ойлайан а, шайн Ӏалашонашка кхача а, шайн хаарш а, таронаш а шорйан а, социалан дахарехь дакъалаца а хаар санна кхиорна а. Къамелан а, тексти а гӀуллакхалла ситсемахӀотторан коьрта дакъа ду школехь нохчийн меттан курс карайерзорехь.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гӀуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин мероприятеш, кьийсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Ӏаморан Ӏалашо а, хьесапаш а

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тегІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан Іалашо – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а кьамел кхиор), уьш кьамелан гуллакхдарна практикехь йукъабалор; дешархошкахь нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билгал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тегІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан хьесапаш ду дешархошкахь кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлах, кьоман ламастех, шен халкъан культурах йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цІеналла а, башхалла а ларйарехь декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен кьамел кхачаме дало гІертар;
- тІекеренан Іалашонашца, хьелашца, хьесапашца богІу меттан гІирсаш харжарехула, нохчийн маттахь жамІаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/однокласникийн барта аларш хазарехь тІеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехь а, коллективан беседехь дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хІитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хІоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функционални говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зІе латто а, кхин дІа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан Программин чулацаман коьрта линеш

Дешаран предметан коьчал меттаІилманан дакъошца йогІуш хІоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хІокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Кьамел кхиор».

Программехь кьаьсташ йу кхо блок: «Кьамелан гуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Іамор»), «Кьамел кхиор».

«Къамелан гІуллакхдаран тайпанаш» цІе йолу хьалхара блок йобзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гІуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тІекеренан Іалашонаш къасто хаа, къамелан тІекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакьонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цІе йолчу шолгІачу блоко йукьалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна тІехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. ХІара блок тІехьяжийна йу (Іамийнчун гурашкахь) хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жобпаллин а, кхетаме а йукьаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цІе йолу кхоалгІа блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокахь тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функционални-маьІнийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг

Йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогІуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогІу, Іамо тІейожош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» Іаморна леринчу сахьтийн йукьара терахь – 270 с. (хІора классехь кІирнах 2 с.): 1-чу классехь – 66 с., 2-чу классехь – 68 с., 3-чу классехь – 68 с., 4 классехь – 68 с.

Дешаран учрежденин бакьо йу дешаран предмет Іаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукьаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чобтах ша алсамбаккха.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

1 класс

Йоза-дешар Iамор

Къамел кхиор

Гайтаме-васте моделийн гЮьнца къамелах болу йуъхьанцара кхетам.

Къамел суъртийн а, схемийн а гЮьнца маЪннийн дакъошка (предложенешка) декъар.

Текстах болу йуъхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугIуш а текстах кхетар.

XIума а, цуьнан цIе йоккху дош а.

(Мила?), (хIун?) бохучу хаттаршна жобпаш лун дешнаш. XIуманийн дараш гойту дешнаш.

Дашах а, предложенех а йукъара кхетам.

Iаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуъхьанцара диалог хIоттор.

Сюжетан суъртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хIиттор.

Къамелан гIиллакхаш. Нохчийн меттан гIиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Иуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йар – Иодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...*).

Хаттаран предложенин интонаци (йиш).

Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довзар.

Дош а, предложени а

Дешан маЪннийн тергам. Гергара а, дуьхьалара а маЪна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гIуллакх а. Къамелехь хIуманаш, хIуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.

XIума (объект) йовзар санна дош тIеэцар. Дешан маЪнина тIехь тергам.

Дош а, цо билгалйо хIума а йовзар (къастар).

Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонацица) предложенеш дIайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар.

Диалог.

1-на тIера 10-на тIекхаччалц дагардар.

Фонетика

Къамелан абзнаш. Дешан абзнийн хЮттаман а, цуьнан маЫнийн а цхъаалла. Дашехъ долчу абзнийн хьалх-тIабхьалла а, абзнийн барам а къастор. Схемина тIе а тевжаш, къамелан абзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан абзнаш оьрсийн меттан абзнашца дустар.

«К» элпаца билгалде абзнаш.

Цхъана йа масех озаца къабсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*. Дешан абзнийн анализ, абзнийн моделащца болх бар: дешан абзнийн хЮттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор.

Мукъа, мукъаза абзнаш а, зевне, къора мукъаза абзнаш а довзар (къастар).

Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш: *кх, къ, кI, аб, об, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I*.

Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехъ дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар.

Графика

Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, моГанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.

Нохчийн графийк дещдакъойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо ша-тайпа мукъа (*аб, уь, об*) а, мукъаза (*гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI*) а элпаш. Элп *I*. Дешнийн абзнийн-элпийн анализ.

Е, ё, ю, я, й элпийн гIуллакх.

Адамийн фамилешкахъ а, цIерашкахъ а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урабийн цIерашкахъ а доккха элп *е, ё, я, яь, ю, юь* йаздар.

Нохчийн алфавитехъ элпийн хьалх-тIабхьалла.

Йешар

Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхъаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тIетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар.

Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дIайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гIирс санна.

Йоза

Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцIоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пIелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргIат куьг лелор а кхиор.

Тетрадь тIехь кехатан агIонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.

Йозанан даккхий а, могIанан а элпаш дIайаздар карадерзор. ЦIена а, къабсташ долчу а хотIаца йаздар. ДIадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.

Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалха-тIабьхалла а.

Элпийн боцу графикаин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукьарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къабстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а (адамийн цIерашкахь, дийнатийн, гIалийн, йартийн, урамийн а цIерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цIерашкахь а, тIеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукьазчу элпийн (*хь, кх, цI, къ, пI, ...*) нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, ц* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукьазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакьошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.

Систематически курс

Маттах болу йукьара хаамаш

Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гIирс санна. ТIекеренан Iалашонаш а, хьелаш а.

Фонетика

Къамелан аьзнаш. Мукьа, мукьаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукьаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш.

Дешдакьа. Дашехь дешдакьоьн барам. Дешнаш дешдакьошка декьар (мукьазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш).

Графика

Аз а, элп а. Азнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.

ТӀеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цӀерашкахь, фамилешкахь, дайн цӀерашкахь а, дийнатийн цӀерашкахь а доккха элп.

Нохчийн абат (алфавит): элпийн цӀераш, церан хьалх-тӀаьхьалла. Дешнийн къепйоза роӀаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикакин гӀирсаш: дешнашна йукъара кӀайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.

Орфоэпи

Азнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а алар: шала мукъаза [*кхкх*], [*тт*], [*лл*], *и.д.кх*.

Лексика

Дош меттан дакъа санна (довзийтар).

Дош хӀуманан, хӀуманан билгалонан, хӀуманан даран цӀе санна (довзийтар).

Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).

Синтаксис

Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).

Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дӀайазйаран бакъонаш. МаьӀнийн хаттарийн гоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахӀиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хӀиттор. Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хӀиттор.

Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цӀе а.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цӀерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цӀерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цӀерашкахь а; адамийн цӀерашкахь, фамилешкахь, ден цӀерашкахь, дийнатийн цӀерашкахь *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн нийсайаздар, тӀеэцначу дешнашкахь *я, ю, е, ё* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*хь, хӀ, кх, чӀ, и.д.кх.*) нийсайаздар; *ц, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тӀадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.

Текст схьайазйаран алгоритм.

Къамел кхиор

Къамел адамашна йукъахь тЕкере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маъІна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цІе. Шен (собственный) текст хІоттор.

Текеренан хьелаш: тЕкеренан Іалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тЕкере. Барта тЕкеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогІар).

Дешаран а, Іер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршалла хаттар, Іудика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).

2 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн тЕкеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маъІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уь) а, уьш элпашца билгалйар а (*аь, оь, уь, яь, юь*). *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деа а, доца а мукъанаш. *Й* элпашца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (*гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І*) а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца [*оьв*], [*ой*], [*эв*] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графика гІирсап: дешнашна йуккъехь кІайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цІен могІа), сацаран хьаьркаш (Іамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маъІнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маъІна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маъІна билгалдаккхар йа дошаман гІоьнца маъІна нисдар.

ЦхьанамаъІнийн а, дукхаммаъІнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).

Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тЕхь тергам.

Дешан хЮттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхъанаораман (гергара) дешнаш. Цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

Цердош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («мила?», «хІун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цІердешнаш (фамилеш, цІераш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («хІун до?», «хІун дина?», «хІун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар.

ДештІаьхье. Уггар йаьржина дештІаьхьенаш: *тІе, тІера, чу, чурьа, кІел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Іалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехь Іамийна нийсайаздаран бакъонаш карлайахар. Предложенин йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а доккха элп (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш; дош цхъана могІарера вукху могІаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Іамат тІерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цІерашкахь доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукъарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е*

(*ë*) элпийн нийсайаздар, тГеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ë)* элпийн нийсайаздар; долахь цГерашкахь: цГерашкахь, фамилешкахь, дайн цГерашкахь, дийнатийн цГерашкахь, меттигийн цГерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ë)* элпийн нийсайаздар, тГеэцначу дешнашкахь (долахь цГерашкахь) *я, ю, е (ë)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*къ, кI, кх, гI, и.д.кх.*) нийсайаздар; шеконца [*оьв*], [*ой*], [*эв*] хезачу дешнийн нийсайаздар (*-эв, -аьв, -ев*); *ц, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохь *й* элп йаздар; дештГаьхьенаш цГердешнашца къаьстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тГекеренан Галашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тГеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Гер-дахаран а тГекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенияйн а, абзацийн а рогаIалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тГехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.

3 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тГекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан абзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа абзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уыш йазйар. Нохчийн маттахь ь гIуллакх. ь, ь долчу дешнашкахь (*айъа, тетрадь...*) абзнийн а, элпийн а хIоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Абзнийн а, абзнийн цхъаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу абзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

Лексика

Дешан лексикин маъIна.

Дешан нийса а, тIедеана а маъIна (довзийтар).

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (атгачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маъIне дакъош. *-р, -хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*).

Морфологи

ЦIердош: йукъара маъIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

Долахь (фамили, цIе, ден цIе, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, газетийн, журналийн цIераш...) а, йукъара а цIердешнаш. ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхьаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цIердешнаш. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн классийн гайтамаш. ЦIердешан дожар. ЦIердешан дожар билгалдаккхар. ЦIердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маъIна, хаттарш (*муха? хьенан? стенан? муханиг?*), къамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.

ЦIерметдош (йукъара кхетам). Йаххьийн цIерметдешнаш а, къамелехь цараш пайдаэцар а. Текстехь цхъана дешан ца оьшу йух-йуха далор дIадаккхархьама, йаххьийн цIерметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маъІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогу хан.

ДештІаьхъе (карладаккхар). ДештІаьхъенаш *mIe*, *чу*, церан дешхьалхенех (*mIe-*, *чу-*) къастар.

Ца, *ма* дакъалгаш а, церан маъІна а.

Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхьаьнакхетар. МаъІнийн (синтаксисан) хаттарийн гІоьнца предложенехъ дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоцчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхьанатайпанчу меженашна тІехъ тергам.

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хІоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехъ таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехъ пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царох пайдаэцар а: долахъ цІерашкахъ (фамилеш, цІераш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цІераш) а, йукъарчу цІерашкахъ *я*, *яь*, *ю*, *юь*, *е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тІечІагдар а); йеха а, йоца а *иэ*, *уо* дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахъ - *г*, -*к* элпаш долчу цІердешнашкахъ *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахъ шала мукъаза элпаш йаздар (*дитт*, *мотт*, *балл*...); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (*ккх*, *ккь*, *чкI*...); дешан чаккхенгахъ *н* элп йаздар; дештІаьхъенаш йаххийн цІерметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш *ца*, *ма* хандешнашца къаьстина йаздар; *й*, *ь*, *ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (*лл*, *тт*, *сс*...) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (*ккх*, *ткь*, *чкь*...) долу дешнаш сехьадахар; цІердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештІаьхъенийн нийсайаздар; *ца*, *ма*, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.

Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, беж цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Гер-дахаран а Текеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тЕчIагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тЕтан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тЕхь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсап.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тЕкере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххийн цIерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гIоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойнайар) къастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дIакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца текст схьайийцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

4 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.

Мотт – халкъан синъобздангаллин коьртачу мехаллех цхьаь санна.

Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.

Фонетика, графика, орфоэпи

Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.

Къамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогIу, йохалла (Iаматехь Iамочу дешнийн кIеззиг масалшна тЕхь).

Лексика

Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тЕхь тергам.

Къамелехь дешнийн чIагIделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тЕхь тергам (довзийтар).

Дешан хЮттам (морфемика)

Хийцалучу дешнийн хЮттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар).

Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).

Морфологи

Кобрта а, гЮллакхан а къамелан дакъош (йуъхьанцара довзийтар).

Цердош. Цердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цердешнаш. Долахь цердешнийн легар (цераш, фамилеш).

Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).

Терахьдош. Масаллин а, роГаллин а терахьдешнаш.

Церметдош. Йаххьийн церметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххьийн церметдешнийн дожаршца хийцадалар.

Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йоГу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.

Куцдош (йукъара кхетам). МаьІна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

ДештІаьхье.

Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш.

Дакъалгаш *ца, ма*, церан маьІна.

Синтаксис

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тІедожоран); синхаамийн иэшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Iамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.

Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар).

Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар).

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хЮттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешхълхенийн цхъаьна а, къабстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхъаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хъаьркаш.

Шина цхълхечу предложенех лавтгачу чолхечу предложенехь сацаран хъаьркаш (тергам).

Къамел кхиор

Барта а, йозанан а тЕкеренан хъелаш (кехат, декълваран открытка, дАкхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цАрахь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.

Йозанан къамелан нийса хилар, хъл долуш хилар, исбаьхълла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.

Схъаййцар, дАйазйар (текстан барта а, йозанан кепехь а ма-йарра схъаййцар, текстан барта хоржуш схъаййцар).

Сочинени йозанан белхан тайпа санна.

Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тЕхь цхълхачу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУКЪБЪЕРЧУ ДЕШАРАН ТИЕГІАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Йуъхъанцарчу школахь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамIехь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахь дешархочун кхоллалур ду хІара **личностни жамIаш:**

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймахакаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахь республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт Іаморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхълкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маIналлех кхетар;
- шен мехкан а, Даймехкан а дІадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу

йукъахь исбаьхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;

- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкара масалийн буха тӀехь кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххьарлера кхетам, адаман бакъонех а, жобпаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гӀиллакх-обздангаллин норманех а, адаманна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкахь гайтинарш а;

син-обздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тӀе а тевжаш, хӀора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш а бовзийтархьама, нийса меттан гӀирсах пайдаэцар а;
- кхечу адаманна куьйган (физически) а, моральни (обздангаллин) а зен дарна тӀехьажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гӀирсах йобзнарш а цхьаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаьхьаллин культурица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаьхьаллин гӀуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гӀертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; тӀекеренан а, ша гайтаран а гӀирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процессехь кхин тӀе (тӀетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могошаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адаманна а) а дахаран кепан бакъонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тӀекеренан бакъонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегӀан а, синӀаткъаман а могошаллин тӀалам бар;

къинхьегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхьегаман маьӀнах кхетар, къинхьегаман

жамІаш жобпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукьаметтигаш а, кьинхьегаман гІуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзалаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процесехь кхуллу Іалам Іалашдаран йукьаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

Іилманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Іилманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукьахь меттан системех, дийнна дуьненан Іилманехула долчу суьртан цхьана декьах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дІадолорна тІера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Іаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

Йуьхьанцарчу шкоলেখь «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **довзаран** дараш.

Коьрта маьІнийн кхочушдарш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьІна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхьаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, бІостаналла а каро (схьалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Іамаран) гІуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тІехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаьккха, кхин тІе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тІехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тІаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамІаш дан.

Кобрта талламан кхочушдарш:

- хьехархочун гЮьнца Iалашо кепе йало, меттан объектан, кьамелан хьолан хийцамыйн план хЮотто;
- Tедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогIуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха Tехь);
- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дIабахьа, схьакховдийнчу планаца проектан Tедиллар кхочушдан;
- жамIаш кепе дало а, меттан коьчална Tехь бинчу тергаман (классификацин, дустанан, талламан) жамIийн буха Tехь уьш тешаллашца TечIагIдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гЮьнца хаттарийн кепаш йало;
- процессийн а, хиламыйн а, церан Tаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам схьаэцаран хьоста харжа: боьху хаам схьаэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехь (дошам Tехь, справочник Tехь) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхь балийна болу хаам схьалаха (каро);
- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Iаматашна Tе о хьожуш) схьакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машанехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьIнах, дешан схьадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гЮьнца информационни кхерамзаллин бакьонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепяхь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхоллалур ду хIара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

Tекере:

- хетарг Tеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахь Iалашонашца а, Tекеренан хьелашца а цхьаьнайогIу эмоцеш гайта а;
- кьамелхочуьнца лараме йукьаметтиг лело, диалог а, дискусси а дIаьахьаран бакьонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;

- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дІаала;
- хІоттийнчу хьесапе хьаьжжина, кьамелан алар хІотто;
- кьамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхІоттор, ойлайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тІедахкарийн жамІех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамІех а нахана гуш-хезаш дІадийца доцца кьамел дар кечдан;
- кьамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Іаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхуьур ду хІара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизацн:

- жамІе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хІотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тІаьхьалла (рогІалла) хІотто.

Самоконтроль:

- дешаран гІуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш кьасто;
- кьамелан а, нийсайаздаран а гІалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакьойх пайдаэцархьама, кьасторхьама, характеристика йархьама хІоттийнчу дешаран (Іаморан) хьесапца гІуллакхдаран жамІ цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гІалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гІалат схьалаха (каро);
- однокласникийн гІуллакхдаран а, шен гІуллакхдаран а жамІаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гІуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукьан гІулчийн а, хенийн а дІанисйаран буха тІехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоцчачу хенан а, йеххачу хенан а Іалошонаш (йукьара хьесапашкахь дакьалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гІуллакхдаран Іалашо тІеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хІитто: ролаш дІасайекьа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамІаш а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тІедиллинарг кхочушдан, аьллачун тІехь хила а кийча хилар гайта;

- белхан шен дакъа жобпаллица кхочушдан;
- йукъарчу жамIехъ ша лаьцначу декъан мах хадо;
- йеллачу (схъакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхъаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

1-4 классашкахъ «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморо аьтто бо:

- адамийн тIекеренан коьртачу гIирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъобздангаллин коьрта мехалла санна тIеэца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехъ а, чIагIйарехъ а нохчийн меттан маьIнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Iамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхъааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахъ нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гIуллакхдарехъ карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехъ Iамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хIитто;
- къамелан этикетехула Iамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тIекеренехъ дакъалаца;
- нохчийн маттахъ къамелан гIуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогIар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтаха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хIитто хаар кхолла.

КЛАССАШКАХУЛА ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

1 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- дош а, предложени а йовза (къасто); предложенешкара дешнаш схъакъасто;
- суьртийн а, схемийн а гIоьнца къамел маьIнин дакъошка (предложенешка) декъа;
- къамелехъ нохчийн меттан гIиллакхе дешнех пайдаэца (маршалла хаттар– Iуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Iудика йар – Iудика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).
- нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитаца йолу башхалла къасто;

- мукъа а, мукъаза а аьзнаш довза (къасто);
- зевне а, къора а мукъазнаш довза (къасто);
- «аз» а, «элп» а кхетамаш бовза (къасто);
- цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*;
- *ккх, тт, лл, и.д.кх.* шала мукъазнаш деха цхъа аз санна схъаала;
- схема на тЕ а тевжаш, къамелан аьзнашна характеристика йан;
- Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дуста (соотнести);
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто); дешнаш дешдакъошка декъа (атта дешнаш: мукъазчеран цхъаьнакхетарш доцу дешнаш);
- нохчийн абатан (алфавитан) элпийн цIераш нийса йаха; нохчийн абатан (алфавитан) элпийн роГIаллех долчу хаарех, кIезигчу дешнийн къепйоза нисдеш, пайдаэца;
- талхор доцучу цIена къаьстачу хотIаца даккхий а, моГIанан а элпаш, элпийн, дешнийн цхъаьнатохарш йаздан;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца: нохчийн меттан шатайпанчу элпийн (*аь, оь, уь, юь, яь, гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) йаздар. *ц, ь, ы, ф, ё, е* элпашца долчу дешнийн йаздар;
- *е, ё, ю, я, й* элпийн гIуллакх (функциш) къастор;
- предложенехь дешнийн къаьстина йаздар; предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хъаьркаш; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь (цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь) а доккха элп; дош дешдакъошца (атта меттигаш: кху кепарчу дешдакъойх лаьтта дешнаш «мукъаза + мукъа») сехьадаккхар;
- дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схъайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- элпийн боцу графикан гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хъаьркан;
- Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ, опискаш каро (схъалаха) а, нисйан а;
- йешначу тексташ кхета;
- интонаци (иэшар) а, предложенин чаккхенгара сацаран хъаьркашца йоГIу соцунгIаш а ларйеш, йоца тексташ хозуьйтуш а, дагахь а йеша (кхета а кхеташ);
- текстехь, маьIна нисдан оьшу дешнаш схъалаха;

- дешнийн кепийн гуламах предложени хIотто;
- кеп йохийна предложенеш меттахIитто;
- предложенин схемаш йеша, предложени а, цуьнан схема а йуста (соотнести), схемица а, билгалдинчу дешнашца а предложенеш хIитто;
- сюжетан суьрташкахула а, тергамашкахула а барта 3-5 предложенех лаьтта текст хIотто;
- нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довза;
- дешаран хьесапаш кхочушдеш, Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

2 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- тIекеренан коьрта гIирс санна, мотт тIеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакъошка декъа;
- е, ё, ю, я элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, аьзнийн а, элпийн а хIоттаман цхьаьнабар къасто;
- цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
- дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
- текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
- долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
- «мила?», «хIун?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «муха?», «хьенан?», «стенан?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- Iаларан Iалашоне, эмоцин изшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
- дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);

- опискаш, Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ схъалаха а, нисдан а;
- Iаматан дошамех пайдаэца;
- нийсааларан (орфозпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн бух тIехь 2-4 предложени) хIитто;
- суьртан репродукцихула барта дийцар хIотто;
- йешначун (хезначун) буха тIехь барта а, йозанан кепяхь а (1-2 предложени) цхъалхечу жамIийн кеп кхолла;
- хаттаршца царна йукъара маьIнийн уьйр а къастош, дешнех предложенеш хIитто;
- декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дIайахъарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хIоттаман анализ йан;
- текстан тема билгалйаккха а, текстана цуьнан тема гойту цIе тилла а;
- уьйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хIотто;
- хаттаршна тIе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схъайийцар дIайаздан;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIнех кхето; Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

3 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- къоман тIекеренан мотт санна нохчийн меттан маьIнах кхето;
- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалйинчу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
- дешан аьзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
- цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а къасто; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
- билгал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахь чаккхе, орам, дешхъалхе, суффикс схъалаха (каро);
- синонимех а, антонимех а пайдаэцна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
- нийсачу а, тIедеанчу а маьIнехь далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
- текстехь дешан маьIна къасто;
- къамелехь а, йозанехь а *-р*, *-хо*, *-ча* суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;
- хъастаран-жимдаран суффиксийн гIоьнца дешнаш кхолла (*цIа-цIелиг*, *кема-*

кемалг...);

- цѢрдешнаш довза; цѢрдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
- цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цѢрдешнаш къасто (довза);
- хандешнаш довза; «хІун дан?» бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
- йаххыйн цѢрметдешнаш (йуьхьанцарчу кепехь) довза; йаххыйн цѢрметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дештІаьхьенаш а, дешхьалхенаш а къасто;
- аларан Іалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькьуш) меженаш лаха;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Іамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан;
- опискаш а, Іамийнчу бакьонашна долу гІалаташ а лаха, нисдан;
- тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехь балийна (белла) хаам схьалаха;
- бешначу (хезначу) хааман буха тІехь барта а, йозанехь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамІийн кеп кхолла;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тІехь 3-5 предложенех) хІитто; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
- текстехь предложенийн уьйр къасто (**а** хуттурган гІоьнца);
- текстехь коьрта дешнаш къасто;
- текстан тема а, текстан коьрта ойла а билгалйаккха;
- текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гІоьнца церан маьІнийн чулацам гайта а;
- текстан план хІотто, цунна тІоьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
- йеллачу, массара цхьаьна йа ша хІоттийнчу планаца ма-дарра схьадийцар дІайаздан;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маьІнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;

- дошаман гІоьнца дешан маъІна нисдан;
- мини-таллам дІабахъа, проектан гІуллакхдарехъ дакъалаца.

4 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- Россин Федерацин махкахъ меттан а, культурин а тайп-тайпаналлех кхета, мотт халкъан син-обздангаллин коьртачу мехаллех цхъаь хилар тІеэца;
- тІекеренан коьртачу гІирсах санна, меттан маъІнах кхета; Нохчийн республикин пачхьалкхан а, къоман тІекеренан а мотт санна, нохчийн меттан меттигах кхета;
- нийса барта а, йозанан а къамел адаман обздангаллин йукъара гайтам санна тІеэца;
- деллачу дешнашна синонимаш йало; деллачу дешнашна антонимаш йало;
- къамелехъ маъІна нисдан оьшу дешнаш гучудаха, контекстехула дешан маъІна къасто;
- атта схъакъасталучу морфемашца долчу дешнийн хІоттамехула таллам бан; дешан хІоттаман схема хІотто; дешан хІоттам йеллачу схемица цхъаьнабалло;
- карайерзийнчу грамматикин билгалонийн комплексца (Іамийнчун барамехъ), дош билгалчу къамелан декъан хилар къасто;
- цІердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: легар, класс, терахъ, дожар;
- билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: терахъ, дожар, кеп (*лааме, лаамаза*);
- билгалдешнаш дожарца лега;
- терахъдешнаш довза а, царех пайдаэца а, масаллин а, роГаллин а терахъдешнаш къасто;
- хандешан билгалза кеп къасто (схъалаха); хандешан хан къасто;
- йуьхъан цІерметдешан йуьхъанцарчу кепан грамматикин билгалонаш къасто: йуьхъ, терахъ; йаххъийн цІерметдешнех, текстехъ ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархъама, пайдаэца;
- дош, дешнийн цхъаьнакхетар, предложени къасто (йовза);
- аларан Іалашоне а, эмоцин иэшаре а хъаьжжина а, предложенийн классификаци йан;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- цхъанатайпанчу меженашца йолу предложенеш йовза; цхъанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хІитто; цхъанатайпанчу меженашца йолчу предложенех къамелехъ пайдаэца;
- цхъалхе йаьржина предложенеш а, шина цхъалхечу предложенех лаьтта чолхе

предложенеш а дІасакъасто; цхьалхечу предложенина синтаксисан таллам бан;

- Іамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: долахь цІерашкахь доккха элп; йукъарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпаш; тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а *я, ю, е (ё)* элпаш; долахь цІерашкахь *я, яь, ю, юь, е (ё)*, тІеэцначу (долахь цІерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпаш; мукъаза элпаш (*къ, кІ, кх, гІ и т.д.*); *-эв, -авь, -ев* йаздаран бакъонаш; оърсийн маттера а, оърсийн маттехула а тІеэцначу дешнашкахь *щ, ь, ы, ф* элпаш йаздар; мукъа азнаш [*и*], [*уь*] деха хилар гойтуш, *й* элпаш йаздар; йеха а, йоца дифтонгаш *иэ, уо*; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цІердешнашкахь *а* и *и* элпаш; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш; нохчийн меттан шалха мукъаза элпаш; дешан чаккхенгахь *н*; цІердешнашца а, йаххыйн цІерметдешнашца а дештІаьхъенийн къаьстина йазйар; *ца, ма* дакъалгийн хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* долчу дешнийн сехьадаккхар; шала мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; шалхачу мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; дукхаллин терахьан цІердешнийн чаккхенаш; дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а (*ца, ма, а*) йазйар; *а* хуттурго а, хуттургаш йоцуш а цхьаьнатоьхначу цхьанатайпанара меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш; шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш;
- 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан;
- опискаш, Іамийнчу бакъонашна орфографин а, пунктуацин а гІалаташ схьалаха а, нисдан а;
- тІекеренан хьолах кхета (муьлхачу Іалашонца, хьаьнца, мичахь хуьлуш йу тІекере); тІекеренан хьолахь нийса (адекватни) меттан гІирсаш харжа;
- нийса интонаци, къамелан зІе хиларан норманаш, орфоэпин норманаш ларйеш, барта диалоган а, монологан а аларш (4-6 предложени) хІитто;
- барта а, йозанан кепахь (йозанан тІекеренан билгалчу хьолана лерина (кехаташ, декъалваран открыткаш, дІакхайкхорш (объявленеш), и.д.кх.) а, йаккхий йоцу тексташ (3-5 предложенех) кхолла;
- текстан тема а, коьрта ойла а къасто; темина йа коьртачу ойланна тІе а тевжаш, текстана ша цІе тилла;
- предложенийн а, текстан дакъойн а къеп нисйан;
- йеллачу тексташна план хІотто;
- текст ма-йарра схьайийцар кхочушдан (барта а, йозанан кепахь а);

- текст хоржуш (йукъ-йукъара) схъаййцар кхочушдан (барта);
- билгалйинчу теманашца сочиненеш йазйан (хьалххе кечам биначул тIаьхьа);
- довзийтаран, талламан йешар, хаам лахар кхочушдан; бешначу (хезначу) хааман буха тIехь барта а, йозанан кепехь а цхьалхечу жамIийн кепаш йало; текстехь йолчу хааман интерпретаци йан а, жамIаш дан а;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIна даста; Iамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман (кехатан а, электронан а носитель тIехь) гIоьнца, тIаьхьа хьожучу чуваларан хьелашкахь Интернет чохь дешан маьIна нисдан.

Тематикин планировани

Белхан программа хЮоттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

1 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гУллакхдаран коьрта кепаш
Йоза-дешар Iамор – 50 с.			
1.	Къамел кхиор (7 сахьт¹)	<p>Гайтаме-васте моделийн гЮьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам.</p> <p>Къамел суьртийн а, схемийн а гЮьнца маьIнийн дакъошка (предложенешка) декъар.</p> <p>Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йобшуш а, ладугIуш а текстах кхетар.</p> <p>ХIума а, цуьнан цIе йоккху дош а. (Мила?), (хIун?) бохучу хаттаршна жобпаш лун дешнаш.</p> <p>ХIуманийн дараш гойту дешнаш. Даших а, предложенех а йукъара кхетам.</p> <p>Iаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйабхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хЮоттор.</p> <p>Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хIиттор.</p> <p>Къамелан гIиллакхаш. Нохчийн меттан гIиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– <i>Иуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йар – Иодика йойла! благодарностъ – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...</i>).</p> <p>Хаттаран предложенин интонаци (йиш).</p>	<p>Хьехархочун къамел тIеэцар.</p> <p>Къамелан абзнаш довзар.</p> <p>Абзнаш, дешнаш, цхьалхе предложенеш йухаалар (хьехархочунна тIабххье).</p> <p>Хьалх-тIабхьалла нийса йолчу сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, сюжет иййцаре йар, суьрташна тIе а тевжаш, барта дийцар хЮоттор.</p> <p>Хьалх-тIабхьалла нийса йоцчу (талхийна йолчу) сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, хиламийн хьалх-тIабхьалла нисйар, хиламийн хьалх-тIабхьалла нисйинчу сюжетан суьрташна тIехула барта дийцар хЮоттор.</p> <p>ХIума а, цуьнан цIе йоккхуш долу дош а довзар.</p> <p>Мила? ХIун? бохучу хатаршна жоп луш долу дешнаш довзар.</p> <p>Ши хIума йа дуккха а йолу хIуманаш а, церан цIе йоккху дешнаш а довзар.</p> <p>ХIуманаш а, дараш а довзар а, цаьрца догIу дешнаш цхьабнадалор (соотнесение) а.</p> <p>ХIуманийн а, церан цIераш йохучу дешнийн а тобанаш йар.</p> <p>Тобанаш йаран билгало къастор, тобанера совнаха элемент (хIума йа дош) дIайаккхар.</p> <p>Графикин хаамца болх бар.</p> <p>Дош а, предложени а йовзар.</p> <p>Тексте ладогIар, ладугIучу хенахь текстах кхетар.</p>

¹ Билгалбина сахьтийн барам хьехаман кепехь бу, хьалхарчу классан дешархой кийча хиларан тIегIанца нисбан мегаш бу.

		<p>Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь ьорсийн матгара тӀеэцна дешнаш довзар.</p>	<p>Билгалйинчу схемица предложенеш хӀиттор (барта). 2-3 предложенех йолу текст хӀоттор (барта). Хьехархочун хаттаршна жьопаш далар. Билгалйинчу моделаца диалогаш хӀиттор. Дийцаран кепехь даккхий доцу дийцарш хӀиторехь цхьаьна болх бар (масала, школера дахарх лаьцна дийцар, и.д.кх.). Ша бен болх: тӀетовжаран дешнашца доцца дийцар хӀотор. Этикетан кепехь (<i>Гуьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йойла! Дела реза хуьлда! Баркалла! и.д.кх.</i>) пайда а ььцуш, дешаран диалог хӀоттор. Хаттаран предложенех пайдаэцар: <i>ХӀара хӀун ю? Иза мила ву?</i> Нохчийн къамелан этикетан кепехь тайп-тайпанчу теманашкахула дешаран процессехь а, классал арахьарчу меропрятешкахь а пайдаэцар. Хаттаран иэшар лар а йеш, хаттаран предложенеш йалор. Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь ьорсийн маттера тӀеэцна дешнаш довзар.</p>
2.	<p>Дош а, предложени а (3 сахьт)</p>	<p>Дешан маьӀнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьӀна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гӀуллакх а. Къамелехь хӀуманаш, хӀуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар. Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а. ХӀума (объект) йовзар санна дош тӀеэцар. Дешан маьӀнина тӀехь тергам. Дош а, цо билгалйо хӀума а йовзар (къастар). Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тӀаьхьалла (рогӀалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонацица) предложенеш дӀайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар. Диалог. 1-на тӀера 10-на тӀекхаччалц дагардар.</p>	<p>Хьехархочо/дешархоша йьбуш говзар (дийцар) хазарца тӀеэцар. Дешдакъошца, тӀаьхьа (хӀораннан амалца йогӀучу йешаран чехкалица) дийнна дешнашца а, шера йешар. Дешнаш дешдакъошка декъар, дешнашкахь дешдакъойн барам къастор. Дашехь аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла къастор. Текстера аларехула а, йешаран техникехула а хала долу дешнаш дешар. Текстан анализ: йешначу текстехула хӀиттийнчу хаттаршна жьопаш далар, текстехь ььшу хаам схьакарор. Говзаран чулацам цӀарца бустар (соотнесение). Шен жьопаш однокласникийн жьопашца дустар, йешначу говзаран хьокъехь шен а, кхечуьнан а аларан мах хадор. Иллюстраци а, говзаран чулацам а дуьх-дуьхьал хӀоттор. Цхьаьна бен болх: билгалдинчу дашца предложени йалор. Ловзаран кепехь шардар «Лайн мижарг»: цхьацца дош тӀе а тухуш (по цепочке), предложенеш йаржор.</p>

			<p>Ловзар «Дийна дешнаш» (дешархоша предложенера дешнийн роль ловзайо, предложенехь дешнийн меттиг хуьйцу, нисделларг д'адоьшу).</p> <p>Предложенин модель х'юттор: предложенехь маса дош ду къастор а, х'ора дош асанца (полоской) билгалдар а.</p> <p>Ша бен болх: предложенехь маса дош ду къастор а, дешнаш асанашца билгалдар а.</p> <p>Предложенин моделаца болх: моделан хийцаре хьаьжжина, предложени хийцар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар «Моделехула предложени кхолла».</p> <p>Ловзар «Предложенехь г'алат нисде» (грамматикин а, ма'инин а г'алаташ долу предложенеш нис'ар).</p> <p>Дешаран диалог «Х'ун дан мега х'уманаш а, ткьа иштта оцу х'уманан ц'е йоккхучу дашах а?», диалогехь дакъалацаро г'о до хьалхарчу классан дешархошна дош а, цу дашо билгалйо х'ума а йовза буьйлабала.</p> <p>Барта а, йозанехь а цхьанна т'ера иттана т'е кхаччалц дагардар.</p> <p>Тобанехь болх: Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера т'еэцна дешнаш довзар.</p>
3.	Фонетика (8 сахьт)	<p>Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн х'оттаман а, цуьнан ма'инийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-т'аьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина т'е а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.</p> <p>«К» элпаца билгалде аьзнаш.</p> <p>Цхьана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал х'иттор: <i>лом, лам, кхор, кор, лу, ло</i>. Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделащца болх бар: дешан аьзнийн х'оттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца дог'у дешнаш далор.</p> <p>Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар).</p> <p>Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: <i>кх, къ, кл, ав, ов, уь, юь, яь, хь, г'л, н'л, т'л, х'л, ц'л, ч'л, л</i>.</p>	<p>Схемина т'е а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар.</p> <p>Аьзнийн а, элпийн а бараман базар (соотношение).</p> <p>Аларе а, декаре а хьаьжжина, нохчийн меттан мукъачу, мукъазчу аьзнийн артикуляци.</p> <p>Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн характеристика.</p> <p>Мукъа а, мукъаза а аьзнаш билгалден элпийн башхалла (различие).</p> <p>Дешнийн аларехь аьзнаш билгалдар.</p> <p>Хьалхарчу/т'аьхьарчу озаца дешнийн классификаци йар.</p> <p>Таблица т'е а тевжаш, билгалдинчу аьзнийн характеристика йар.</p> <p>Цхьана озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал х'иттор.</p> <p>Билгалдинчу озаца дош харжар.</p> <p>Тамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.</p> <p>Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар.</p>

		<p>Дешдакъя аларан уггаре жима дакъя санна. Дешнаш дешдакъяошка декъяр. Дашехъ дешдакъяойн барам. Дешнаш дешдакъяошца дешар.</p> <p>Нохчийн меттан аьзнаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p>	<p>Ша-тайпа мукъазчу <i>кх, къ, кI, аб, об, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I</i> аьзнийн алар.</p> <p>Долахъчу цIерашкахъ аьзнийн а, элпийн а бараман богIуш хилар.</p> <p>Шимма цхъаьна болх беш, алфавитан къепехъ элпаш дIанисдар.</p> <p>Нохчийн меттан алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p> <p>Ловзаран кепехъ шардар: «Суна тIаьхъара ала» (аьзнашка ладогIар а, карладахар а).</p> <p>Мукъя а, мукъаза а аьзнаш довзар (къастор).</p> <p>Дешан модель хIоттор.</p> <p>Моделаца болх: дашехъ аз билгалдечу метте хъаьжжина, оьшу модель харжар (дешан йуьххъехъ, йуккъехъ, чаккхенгахъ: <i>урс, бурч, зу, москал, лами, тIадам.</i>).</p> <p>Шардар: билгалдинчу озаца дешнаш харжар.</p> <p>Дешан аьзнийн анализ кхочушйар.</p> <p>Цхъаьна бен болх: хьалхарчу озе хъаьжжина, дешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар.</p> <p>Дешаран диалог: «Стенца къаьста аларехъ мукъя аьзнаш мукъазчу аьзнихъ?», диалогехъ дакъялацаран жамI санна: дуьхъало йолуш/йоцуш долу мукъя а, мукъаза а аьзнаш довзар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: озан хIоттаман моделацаш йустар (цхъатералла, башхаллаш).</p> <p>Дешнаш дешдакъяошца алар. Дош дешдакъяошца декъяр.</p> <p>Дешдакъяойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.</p> <p>Тобанашкахъ болх: дашехъ дешдакъяойн бараме хъаьжжина, дешнаш вовшахтохар.</p> <p>Дашехъ маса дешдакъя ду билгалдоккхуш, тIечIагIдар а далош, комментарешца шардар кхочушдар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: дешдакъяойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.</p>
4.	<p>Графика («Дешар» декъяца цхъаьна Iамош йу)</p>	<p>Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хъаьрк санна. Доккха а, могIанан а элп. Нохчийн меттан элпаш. Абат (алфавит).</p> <p>Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p> <p>Нохчийн графикайин дешдакъяойн принцип.</p> <p>Нохчийн меттан шина хъаьркаца билгалдо ша-</p>	<p>Алфавитан къепехъ дешнаш билгалдахар.</p> <p>Iамийнчу элпашца долу дешнаш дешар.</p> <p>Шардар: «Аз элпаца билгалде».</p> <p>Билгалдинчу озаца долу дешнаш харжар.</p> <p>Йазден а, тайп-тайпана аьзнаш билгалден а элпийн тоба йар.</p> <p>Шалхачу элпашца долу дешнаш дIайаздар.</p>

		<p>тайпа мукъа (<i>аь, уь, оь</i>) а, мукъаза (<i>гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI</i>) а аьзнаш. Нохчийн меттан элп <i>I</i>. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ. <i>E, ё, ю, я, й</i> элпийн гуллакх. Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урабийн цIерашкахь а доккха элп <i>е, ё, я, яь, ю, юь</i> йаздар. Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-гIаьхьалла. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могаанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.</p>	<p>Аьзнаш аларна а, довзарна а гIехь массара цхьаьна бен болх. Нохчийн алфавитан элпаш бIаьран (визуальное) довзийтар. Даккхийчу а, кегийчу а элпийн дифференциаци. Йаздина элп хьехархочо йеллачу кепача догIуш хилар билгалдар. Ловзаран процесехь элпаш довзар. Тобанашкахь болх: шалхачу элпашца долу дешнаш тобанашка дерзор (<i>аь, оь, гI, чI, къ...</i>). Ша бен болх: алфавитан рогаIаллехь дешнаш дIайаздар. Алфавитах, нохчийн алфавитан элпийн рогаIаллех долчу хаарех а лаяьна хьехархочун дийцар. Ловзаран кепехь шардар: «Алфавит кхидIа дIахьо (йийца)». Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш алфавитан къепе далорехь гIалаташ къастор.</p>
5.	Йешар (11 сахьт)	<p>Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна гIетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар. Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дIайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гIирс санна.</p>	<p>Дешдакъош, дешнаш, предложенеш йешаран говзалла кхиор. Дешнаш (схьа)аларан процесехь аьзнаш къастор. Хьехархочо билгайаьккхина дашехь аз билгалдаран иэшаран кеп йухаметтахIоттор. Шардар: дешна дешдакъа, шен цIарехь и дешдакъа долчу суьртаца цхьаьнадалор. Шардар: билгалдинчу элпашца дешдакъош кхоллар: <i>а, аь, оь, у, уь...</i> Шимма цхьаьна бен болх: мукъазчу элпаца керла дешдакъош кхолла: <i>кх, къ, хI, чI...</i> Билгалдина дешдакъош цхьатеррачу дешдекъаца гIедуза, масала: <i>...ми (лами), ...маз (ламаз), ...зар (лазар), и.дI.кх.</i> ГIедожоран, хаттаран, дийцаран, айдаран иэшарца предложенеш алар. Ловзаран кепехь шардар: «Чекхйаккха предложени», предложенин коьртачу ойланна гIе а тевжаш, йешна чекхйахаза йолу предложенеш чекхйаха хаар шардар. Йешаран шина тайпанан мехалаллех хьехархочун дийцар: нийсайаздаран а, нийсааларан (орфоэпин) а; оцу шина тайпанан йешаран Iалашонех а. Йаздина ма-дарра (нийсайаздаран йешар) дешнаш алар.</p>

6.	Йоза (10 сахът)	<p>Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцIоналлин лехамаш бовзийтар. Куйган пIелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргIат куьг лелор а кхиор.</p> <p>Тетрадь тIехь кехатан агIонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.</p> <p>Йозанан даккхий а, могIанан а элпаш дIайаздар карадерзор. ЦIена а, къаьсташ долчу а хотIаца йаздар. ДIадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.</p> <p>Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалхатIаьхьалла а.</p> <p>Элпийн боцу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.</p>	<p>Йозанехь уьнахцIоналлин бакъонаш ларйар. Даккхий, кегий элпаш, элпийн цхьаьнакхетарш, дешдакьош, дешнаш йаздаран говзалла кхиор.</p> <p>Йозанан доккха а, жима а элп диллар карадерзор. Элпийн боцчу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар – дешнашна йукъахь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.</p> <p>Предложенийн йуьххьехь а, долахь цIераш йазйарехь а доккхачу элпах нийса пайдаэцар.</p> <p>Зорбанан а, йозанан а тексташ тIера дешнаш а, йаккхий йоцу предложенеш а схьайазйар.</p> <p>Йазйинчу предложенийн нийса кечйаран мах хадор (предложенеш йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тIадам).</p> <p>Дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);</p> <p>Нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);</p> <p>Ловзар: Элпаш стенах лаьтташ ду?</p> <p>Элпийн модель хIоттор (кехат, картон, пластилин)</p> <p>Шардар: Элп нийса ала (к, къ, кI, кх...).</p> <p>Ловзаран кепехь шардар «Элпана хIун хилла?»: кеп талхийнчу элпийн анализ йар,</p> <p>тIеоьшу элементаш билгалйар.</p> <p>Практикин болх: элпан дIайаздар нийса хилар таллар, шен элпаш йеллачу кепача дустар.</p> <p>Шардар: шина-кхаа дашах лаьташ йолу предложенеш олуш дIайазйар, масала: <i>Лала илли ала. Нана хи мала.</i></p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: зорбанан а, йозанан а шрифтаца йаздина долу цхьа дешнаш вовшашца дустар.</p> <p>Шардар: зорбанан кепехь йаздина дешнаш йозанан кепехь дIайаздар.</p>
7.	Орфографи а, пунктуаци а («Йоза» декъаца цхьаьна Iамош йу)	<p>Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенеш йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а (адамийн цIерашкахь, дийнатийн, гIалийн, йартийн, урамийн а цIерашкахь) а доккха элп йаздар;</p>	<p>Шардар: предложенеш йуьхь а, чаккхе а нийса кечйарца а, дешнашна йукъара кIайдаргаш ларйарца а дешнийн гуламах хIоттийна предложени дIайазйар.</p> <p>Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех тIедоьжначу кепехь кхета а веш, комментарешца предложенеш дIайазйар.</p>

		<p>адамийн цѐрашкахь, фамилешкахь, дайн цѐрашкахь а <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн а, долахьчу цѐрашкахь а, тѐэцначу дешнашкахь а <i>я, ю, е, ё</i> элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (<i>хь, кх, цI, къ, пI, ...</i>) нийсайаздар; <i>ю, ы, ф, я, ц</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу абзийн цхьабнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьабркаш.</p>	<p>Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех кхетош коментари йеш предложенеш дIаязйар. Ловзар «Дукха хьан?»: билгалдинчу элпана долахь цѐраш лахар (йалор) а, дIайазйар а. Практикин болх: Iамийнчу нийсайаздаран норманаш ма-бохху, текстан олуш дIайазйар.</p>
8.	<p>Маттах болу йукъара хаамаш (кхидIа курсан массо декъехь Iамош ду)</p>	<p>Мотт адамийн уйр лелоран коьрта гIирс санна. Уйр лелоран Iалашонаш а, хьелаш а.</p>	<p>«Мотт – адамийн уйран мехала гIирс» темина хьехархочун дийцар. Мотт адамийн уйран, хаамийн, зIенийн гIирс хиларан йукъара кхетам. Тексташца, суьрташца бечу балхахула барта а, йозанан кепехь а тIекере лелор. Кхоллараллин тIедиллар: йозанан къамелах пайдаэца оьшу хьал гайтар.</p>
9.	<p>Фонетика (3 сахьт)</p>	<p>Къамелан абзнаш. Мукъа, мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу абзийн цхьабнакхетарш доцу атта дешнаш).</p>	<p>Абзийн, элпийн йукъара башхаллин сурт хIоттор. Олучу дешнашкахь абзнаш билгалдар, артикуляция тIе тидам бохуьйтуш, абзнаш алар. Дешнийн абзийн моделах хIиттор. Дешан абзийн а, элпийн а билгалдар (обозначение) дустар. Мукъачу а, мукъазчу а абзийн къастар а, царна йукъара башхалла (разница) а. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа а, мукъаза а абзнаш дагардар. Мукъий, мукъазий абзнаш билгалден мукъачу а, мукъазчу а абзийн а, элпийн а маIна къастаран меттигна тIехь тергам. <i>е, ё, ю, я</i> элпийн маIна билгалдаккхар. Тѐэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ё, я, ю, ы, ф, ц</i>) алар (воспроизведение). Дош а, дешдакъа а билгалдар, царна йукъарчу башхаллах кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хIоттамна тIехь тергам. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар. Дешнаш цхьана моIанера вукху моIане сехьадахар. Дешнаш дешдакъошка декъар.</p>

			<p>Предложенехь дешнаш вовшех къаьстина (кIайдаргехула) йаздар.</p> <p>Долахь цIераш (адамийн цIераш, ден цIе, фамилеш, дийнатийн цIераш) доккхачу элпаца йаздан, иштта йаздарх кхето.</p> <p>«Нохчийн меттан аьзних лаьцна вайна хIун хаьа?» темина къамел, йоза-дешар Iаморехь долу хаарш карладахар.</p> <p>Дешан схема хIоттор.</p> <p>Озана характеристика йала хаар.</p> <p>Оьрсийн маттехь доцчу шалхачу элпийн нийса йаздар а, аьзнийн схьаалар а кхочушдар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар «Билгалдинчу озана дош даладе»: <i>(Дада, худар, бода, бад)</i>.</p> <p>Массо а дешнашкахь муьлха аз ду цхьаттера хезаш? Оцу озана дош даладе: дашна йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь.</p> <p>Шардар: йалийнчу билгалонашца аьзнаш билгалдахар (барта).</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: билгалбинчу бухца аьзнаш тобанашка дерзор.</p> <p>Дош, дешдакъа билгалдар, коьртачу башхаллех (различие) кхетор.</p> <p>Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хIоттамна тIехь тергам.</p> <p>Дош сехьадаккхархьама дешдакъошка декъар.</p> <p>Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар.</p>
10.	Графика (3 сахьт)	<p>Аз а, элп а. Аьзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.</p> <p>ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу <i>е, ё, ю, я</i> элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а, дийнатийн цIерашкахь а доккха элп.</p> <p>Нохчийн абат (алфавит): элпийн цIераш, церан хьалх-тIаьхьалла. Дешнийн къепйоза роIаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.</p> <p>Элпийн боцу графикакин гIирсаш: дешнашна йукъара кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.</p>	<p>Долахь цIераш доккхачу элпаца йаздар.</p> <p>Долахьчу цIерех пайда а оьцуш, шимма цхьаьна предложенеш хIиттор.</p> <p>Дешнийн аьзнийн-элпийн хIоттаман моделаш хIиттор.</p> <p>Дешаран диалог «Дешнийн аьзнийн а, элпийн а хIоттам бустар».</p> <p>Шардар: дашехь маса дешдакъа ду билгалдар, дош дешдакъошка декъаран бакьонах кхетор.</p> <p><i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьIна билгалдаккхар.</p> <p>ТIеэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ф, ё, ю, ы, ц</i>) цIе йаккхар, алар.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «Дашах лаьцна дика хьан дуьйцур дара?», шардар кхочушдарехь, аьзнаш элпашца билгалдарх; дешан аьзнийн а, элпийн а хIоттамах барта къамелан алар хIотто хаар карадерзадо.</p>

			<p>Ловзар-къовсадалар «Карлайаккха абат» Шимма цхъаьна бен болх: йукъахдитина мукъа а, мукъаза а элпаш йукъа а хИттош, дешнаш кхоллар. Предложенин йуьххьехъ а, долахъ цIерашкахъ а доккхачу элпан нийсайаздар. Шардар: Дешнашкахъ йукъахдитина элпаш йукъахИттор.</p>
11.	Орфоэпи (курсан массо декъехъ Iамош йу)	<p>Аьзнаш а, аьзнийн цхъаьнадараш а алар: шала мукъаза <i>ккх, тт, лл, и.д.кх.</i></p>	<p>Дешнашкахъ йукъахдитина элпаш хИттор. Шалха элпаш <i>ккх, тт, лл и.д.кх.</i> дехха, цхъа аз санна, алар. Билгалдинчу элпан меттиг алфавитехъ билгалйаккхар. Шардар: предложенехъ дош нийса дIадеша, масала: Арахъ <i>догла ду. Helаран догла ду.</i></p>
12.	Лексика а, морфологи а (4 сахът)	<p>Дош меттан дакъа санна (довзийтар). Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар). Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).</p>	<p>Дешаран диалог: Муьлхачу хаттаршна жоп дала тарло дешнаша? ХIума а, хIуманан билгало а, дар а гойту дешнаш (<i>мила? хIун? хIун дина? и.д.кх.</i>) хаттаршкахула къастор. Шардар: предложенешкахъ тера, дуьхьал маьIна долу дешнаш карор а, кхин тIе лахар а (<i>йоккха-жима, лекха-лоха</i>). Шардар: <i>мила?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам билгалден а, <i>хIун?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам доцург билгалден а, дешнаш текстехъ харжар. Шимма цхъаьна бен болх: <i>цхъаь, ший, дуккха а</i> бохучу дешнашца дешнийн цхъаьнакхетарш хИттор а, къамелехъ царех нийса пайдаэцар а. Тобанашкахъ болх: адам билгалден а, хIуманаш билгалйен а дешнаш довзар. Шимма цхъаьна бен болх: хIуманан цIе суьртаца цхъаьнайалор (<i>кхор, Iаж...</i>); дийнатийн цIераш церан суьрташца цхъаьнайалор (<i>цициг, жIаьла...</i>), и.д.кх. Бос билгалбен цIе а, бос (бесан сурт) а цхъаьнабалор. Шимма цхъаьна бен болх: кху тайпа «<i>хIума + хIуманан билгало</i>» дешнаш цхъаьнадалор.</p>
13.	Синтаксис (3 сахът)	<p>Дешнийн цхъаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар). Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хИттор.</p>	<p>Предложенин схема йеша хаар. Предложени а, цуьнан схема а цхъаьнайалор. Билгалдинчу дешнашца а, схемица а предложенеш хИттор. Хаттаран, айдаран, дийцаран, тIедожоран предложенеш дифференцировать йар. Шардар: предложенеш билгалйинчу иэшарца (интонаци) йешар.</p>

		<p>Предложенех дешнийн кьепе. Предложени дIайазйаран бакьонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенех дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор.</p> <p>Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.</p>	<p>Шимма цхьаьна бен болх: кеп талхийна предложени нисйе (изделлачу дешнех предложени кхолла), масала: <i>дахара, тхо, хьуьнах, селхана</i>.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: текстан дакъош къастор, церан къастор нийса хиларх кхетор.</p> <p>Практикин болх: кеп талхийна текст схьайазйар, предложенийн кепаш нийса йалор (йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь хьаьркаш).</p>
14.	Орфографи а, пунктуаци а (5 сахьт)	<p>Нийсайазйаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: предложенех дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь <i>я, ю, е, ё</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>хь, хI, кх, чI</i> и т.д.) нийсайаздар; <i>и, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.</p> <p>Текст схьайазйаран алгоритм.</p>	<p>Нийсайаздаран а, пунктуацин а бакьонаш Iамор.</p> <p>Цхьана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар.</p> <p>Алар цхьаь долуш, йазйар тайп-тайпана долчу дешнашна тIехь тергам, масала: <i>мотт, цIе, ча, мIара</i>.</p> <p>Шардар: долахь цIераш йукъахь йолу предложенеш дIайазйар.</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: алгоритмана тIе а тевжаш, долахьчу цIерийн билгалбаьккхинчу барамца, «Сан доьзал» цIе йолу доккха доцу дийцар йазде.</p>
15.	Къамел кхиор (6 сахьт)	<p>Къамел адамашна йукъахь тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маьIна (роль).</p> <p>Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цIе. Шен (долахь) текст хIоттор.</p> <p>ТIекеренан хьелаш: тIекеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар).</p>	<p>Iаматан элементаш йовзар (форзац, шмуцтитул, чулацам, билламаш, дошам-йуххедиллар).</p> <p>Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьIнах, кхечу халкъийн меттанийн ларам беш, алар.</p> <p>Хьехархочун къамел хазарца тIеэцар.</p> <p>Къамелан гIуллакхдаран коьрта тайпанаш билгалдар: <i>ладогIар, дийцар (къамел дар), йоза, йешар</i>.</p> <p>Хезна текст йозанан кепехь схьайийцар.</p> <p>Къамелан дакъа санна текст, текстан коьрта билгалонаш йовзийтар.</p> <p>Текст а, предложени а вовшех къастор.</p> <p>БIаьрсица а, хазарца а текстера предложенеш къастор.</p>

		<p>Дешаран а, Iер-дахаран а хъелашкахъ къамелан этикетан норманаш (маршала хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).</p>	<p>XIоттийнчу хъесапца цхъаьнайогIу барта а, йозанан а текст кхоллар. ЛадугIучу/йоьшучу текстана це харжар. 3-4 къаьстинчу предложенех текст XIоттор. Йозанехъ предложенин кеп нийса кхочушйар (йуьххъехъ доккха элп, чаккхенгахъ тIадам). Предложенин схемаш XIиттор а, кийча схемаш билгалйинчу предложенешца йустар а. Iамийна нийсайаздаран а, пунктуацин а бакьонаш йозанехъ ларйар. Шимма цхъаьна бен болх: «Муьлха шеран хан дукхайеза хьуна?» темина диалог XIоттор. Текеренин тайп-тайпана хъелаш гайтаран суьрташца болх (<i>маршалла хаттар, Iодика йар, баркалла алар, дехар дар</i>), хIора хьолана догIу этикетан дешнаш харжар. Нохчийн гIиллакх-оьздангаллин лексикаци диалог XIоттор. Ролашца ловзар «Хъеший бахкар»: ламасташца догIуш, хъеший тIеэцар. Шимма цхъаьна бен болх: «Цхъаьнакхетар» къамелхочуьнга могошалла, гIуллакх хаттар.</p>
--	--	--	--

Резерв (дийнна дешаран шарна) - 5 с.

2 класс (68 сахът)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гІуллакхаран коьрта кепаш
1.	Маттах лаьцна йукъара хаамаш (1 сахът, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)	Мотт адамийн тІекеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	«Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьІна» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Россин Федерацехь меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре бар. Мотт Іаморан некъехь лаьцна диалог. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпии (8 сахът, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)	Аьзнийн маьІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (<i>ав-авь, ов-овь, уь-уьй</i>) а, уьш элпашца билгалйар а (<i>ав, ов, уь, яь, юь</i>). <i>Я, яь, ю, юь, е(ё)</i> элпашца дешнаш. <i>Э, е</i> элпашца дешнаш. <i>Деха</i> а, <i>доца</i> а мукъанаш. <i>Й</i> элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (<i>гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І</i>) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Щ, ь, ы, ф</i> элпашца долу дешнаш. Шеконца [<i>овь</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хеза дешнаш нийсайаздар. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна). Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графикин гІирсаш: дешнашна йуккъехь кІайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац	Схемина тІе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар. Дешнашкахь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн нийса алар. Шабш билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци кхочушйар. Меттан коьчална тІехь тергам: <i>я, яь, ю, юь, е (ё), э, е</i> элпашца долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хІоттамехь йолчу башхаллех кхетор. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І) алар. Долахьчу а, йукъарчу а цІерашкахь элпийн, аьзнийн барам базар, хІора нисйеллачу меттехь элпийн, аьзнийн бараман галморзахаллех кхетор. Цхьана могІанера вукху могІане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Графикин гІирсехь нийса пайдаэцар а, кхетор а: кІайдарг, дош сехьадаккхаран хьаьрк, абзац, предлолженин чаккхенгахь тІадам. Дош сехьадаккхаран бакъонах пайдаэцар.

		(цIен моГIа), сацаран хъаьркаш (Iамийнчун барамехъ).	
3.	Лексика (10 сахът)	<p>Дош декаран а, маьIнин а цхъаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар. ЦхъанамаьIнийн а, дукхамаяьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехъ синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехъ тергам.</p>	<p>Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза). Тобанашца болх: текстехъ дешан маьIнина тIехъ тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар. Практикин болх: дошам тIера, хъайна хъалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схъайазде. Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар. Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойтучу суьрташца болх, масала: <i>мoтт, нIаьна...</i>, суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаяьIнийн дешнийн маьIнех кхетор. Синонимийн, лексикин маьIнина а, шайх пайдаэцначу предложенешна а тIе а тевжаш, маьIнийн тераллина а, башхаллина а тIехъ тергам. Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехъ уггар догIург харжа хаар карадерзорна тIехъажийна шардар. Шимма цхъаьна бен болх: текстехъ синонимаш лахар. Суьрташца болх: суьртийн кепехъ беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхъаьнайало хааран а хаарш кхиор. Дидактикин ловзар: «Дуьхъал маьIна долчу дешан цIе йаккха». Шимма цхъаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор. Практикин болх: предложенешкахъ антонимаш лахар.</p>
4.	Дешан хIоттам (морфемика) (3 сахът)	<p>Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхъанаораман (гергара) дешнаш. Цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахъ орам къастор (аттачу меттигашкахъ).</p>	<p>«Гергара стаг хъанах олу?» темина дешаран диалог. «Гергара дешнаш» боху кхетам йукъабалор. Гергарчу дешнашна тIехъ тергам (тералла, башхалла). Ловзаран кепехъ шардар: «Совнаха дош караде». Меттан коьчална а, суьрташна а тIехъ тергам: къамелехъ шена зеделлачунна а, суьрташна а тIе а тевжаш, масех гергарчу дешан маьIнаш дуьхъ-дуьхъал хIиттор, дешнийн маьIнашкахъ терачух а, къаьстачух а хетарг алар, шен гIоьнца, дерриг гергарчу дешнийн маьIнах кхето таро лун дош гучудаккхар.</p>

			<p>Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукъарчу декъах хІун ала мегар ду?» Цхъаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакъа билгалдар (орам).</p>
5.	Морфологи (10 сахът)	<p>Къамелан дакъош. Цердош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («мила?», «хІун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цердешнаш (фамилеш, цѐраш, дайн цѐраш, дийнатиин цѐраш, меттигийн цѐраш).</p>	<p>Дешаран диалог: «Вайн къамел стенах лаьтта?» «Къамелан дакъош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдинчу дешнийн гуламна тІехь тергам: хІун билгалйю, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамІ дар, «цердош» кхетам йукъабалор. Шимма цхъаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хъаьжжина, цердешнаш шина тобане декъар («хІун?» йа «мила?»). Адамийн цѐраш, ден цѐраш, фамилеш, дийнатиин цѐраш, меттигийн цѐраш билгалйечу цердешнех лаьцна дешаран диалог. «Долахь», «йукъара» боху кхетамаш йукъабалор. Цердешнийн лексикин маъІнина тІехь тергам. Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гІирсийн цѐраш йоху дешнаш, Іаламан хиламийн, доьзалан декъашхойн, и.д.кх.). Дифференциаци йарехула тІедиллар: дешнийн тобанийн йукъара билгало гучуйаккхар.</p>
		<p>Хандош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («хІун до?», «хІун дина?», «хІун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.</p>	<p>Билгалдинчу дешнашна тІехь тергам: хІун билгалйю, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамІ дар, «хандош» боху кхетам йукъабалор. Хандешан лексикин маъІнина тІехь тергам. Дифференциаци йарехула тІедиллар: хаттаршка хъаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор. Практикин болх: дешнийн гуламна йукъара хандешнаш схъайаздар. Шимма цхъаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор. Ша бен болх: предложенина хандош йукъахІаттор.</p>
		<p>Билгалдош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар. зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер).</p>	<p>Билгалдинчу дешнашна тІехь тергам: хІун билгалйю, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамІ дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдешан лексикин маъІнина тІехь тергам.</p>

		<p>Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним (<i>муха? хьенан? стенан?</i>).</p>	<p>Шимма цхъаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хъаьжжина, кхаа тобане дIасадекъар.</p> <p>Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу хаттарш а цхъаьнадалор (муха? хьенан? стенан?).</p> <p>Ша бен болх: текста билгалдешнаш схъайаздар.</p> <p>Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар.</p> <p>Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложешна йукъайаздар.</p>
		<p>ДештIаьхье. Утгар йаьржина дештIаьхьенаш: <i>тIе, тIера, чу, чуьра, кIел</i>, и. д. кх.</p>	<p>Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу? Масала, Чорпа йай тIехь йу. Чорпа йай чохь йу...?</p> <p>«ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор.</p> <p>«Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог.</p> <p>Кхоллараллин болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхъатеррачу дешнийн гуламах предложеш хIиттор.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».</p>
6.	Синтаксис (5 сахьт)	<p>Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).</p> <p>Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.</p> <p>Аларан Iалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложеш.</p> <p>Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложеш.</p>	<p>Дашна а, предложенина а тIехь тергам.</p> <p>«Предложенехь дешнаш вовшех муха дозу?» темина дешаран диалог.</p> <p>Шардар: нийса хIиттийна предложеш схъакъастор (билгалийнчарна йукъара).</p> <p>Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хьарк дилла деза муха хаа деза?».</p> <p>Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн, чаккхенгахь йогIу сацаран хъаьрк хIотторца, доза къастор.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: дешнийн билгалбаьккхинчу гуламах предложеш хIиттор.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: эмоцин иэшаре хъаьжжина къаьсташ йолу предложеш йустар, йогIучу иэшарца предложеш алар.</p>
7.	Орфографи а, пунктуаци а (13 сахьт)	<p>Предложенин йуххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш; дош цхъана могIарера вукху могIаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);</p>	<p>Дешаран диалог: «Схъайазйарехь дарийн къепен алгоритмах муха пайдаэца беа?»</p> <p>Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукъарчу а цIердешнашнийн дIайаздаран башхаллех кхетор.</p> <p>Деха <i>и, уь</i> элпашна тIаьхьа <i>й</i> элп йазйаран бакъо тIечIагIйарна шардар. Вовшеталлар.</p>

		<p>Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Iаматан тIерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь доккха элп: цIераш, фамилеш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь <i>я, ю, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар; долахь цIерашкахь: цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь (долахь цIерашкахь) <i>я, ю, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>къ, кI, кх, гI, и.д.кх.</i>) нийсайаздар; шеконца [<i>овв</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хезачу дешнийн нийсайаздар (-<i>эв, -авв, -ев</i>); <i>щ, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа <i>и, уь</i> хезачохь <i>й</i> элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.</p>	<p>Бакьонах пайдаэцаран ша шена таллам бар. Меттан коьчална тIехь тергам: дош сехьадаккхаран бакьонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тIехь жоппан кеп йалор, дешнаш сехьадахаран бакьо къастор (тайар). Таблица болх (цхьана бIогIамалгехь дешнаш дешдакъошца декъна ду, вукху бIогIамалгехь изза дешнаш сехьадахарна декъна ду): дешнаш дешдакъошка декъаран, дешнаш сехьадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхьал хIиттор, къаьсташ долчух кхетам балар. Практикин болх: сехьадаха мегачу кепара декъарца дешнаш дIайаздар, дешнаш сехьадохуш декъарехь ша шена мах хадор кхочушдар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалбинчу буха тIехь дешнаш карор (сехьадаха ца мега дешнаш). Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш сехьадахарна декъарехь даьхначу гIалатех кхетор. Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехьадахаран бакьонах пайдаэцарехь хила тарло гIалаташ нисдаран Iалашонца, таллар. Практикин болх: долахь цIердешнаш йаздаран бакьонах пайда а оьцуш, предложенеш дIайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: долахь цIердешнийн (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш) йаздаран бакьонах тIейоьжначу кепехь пайдаэца дезачу хаттаршна жоппаш далар. Кхоллараллин тIедиллар: пхеаннал кIеззиг долахь цIердош (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш) шеца долу текст йазйар. Дешаран диалог: «Муха хIогто йеза, хила тарло нийсайаздаран гIалат гучудаьккхархьама, дарийн къепен план». Шимма цхьаьна бен болх: гергарчу дешнийн могIанехь гергара доцу дош гучудаьккхар. Комментарица йоза кхочушдар: [<i>овв</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Iамийнчу бакьонах пайдаэцар шардар.</p>
--	--	--	---

			<p>Нийсайаздаран тренинг: <i>я, яь, ю, юь, е</i> элпашца долчу йукъарчу, долахъчу цѣрдешнийн нийсайаздар.</p> <p>Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, <i>кѳора-кѳора, го-гоь</i>, и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо.</p> <p>Тобанашкахъ болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхъаьнадогѳу йа ца догѳу дешан орамехъ мукъазчу аьзнийн алар а, йаздар а.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: текстехъ Іамийнчу бакъонашца догѳучу дешнийн йаздаран декъехъ тѣчІагІдарш далор.</p>
8.	Къамел кхиор (10 сахът)	<p>Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархъама, барта тѣкеренан Іалашонашца а, хьелашца а цхъаьнабогѳу меттан гІирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархъама, шена хетарг алархъама). Къамел дан хаар (дІадоло, къамелехъ дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тѣберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехъ карайерзор. Дешаран а, Іер-дахаран а тѣкеренан хьелашкахъ къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхъаьна гІуллакхдарехъ шимма цхъаьна а, тобанашкахъ а болх дІахъуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.</p>	<p>Шен дІаихъарехъ дешархой тѣкеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Іема дешаран диалог: Іалашонаш, хьесапаш, декъашхойн хІоттам, меттиг, хан, коммуникацин гІирсаш.</p> <p>Диалоган жамІдар: тѣкеренан хьолехъ тѣкеренан Іалашо сецор, хъаьнца, мичахъ дІахъош йу тѣкере мехала хиларх а, меттан гІирсаш харжар хьолан оцу башхаллах доьзна хиларх а хьехархочун хаам.</p> <p>Билгалйинчу масех репликех комментарешца нийсаниг барта харжар, Іалашонца а, тѣкеренан хьелашца а цхъаьнабогѳу меттан гІирсаш харжар бух болуш хилар тѣчІагІдар.</p> <p>Ролашкахъ ловзарш, къамел дІадахъаран хаарш карадерзорна лерина сценкаш хІиттор: дІадоло, къамелехъ дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тѣберзо, и. д. кх.</p> <p>Кхоллараллин тѣдиллар: къамел дІадоло, къамелехъ дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тѣберзо, и.д.кх. ьшучу хьелашкахъ шен диалогаш хІиттор.</p> <p>Къамелан этикетан норманашна тергам.</p> <p>Этикетан аларш шардар йукъалоцу ролашкахъ ловзар.</p> <p>ХІора дийнан тѣкере кхочушйарехъ, шен къамелан культурин мах хадоран Іалашонца, шена тѣхъ тергам.</p> <p>Шардар: билгалйинчу тексташкахъ тѣкеренан бакъонашца, къамелан этикетан норманашца доьзна гІалаташ схъакарор, карийна гІалаташ нисдар.</p> <p>«Тергамхой» ролашкахъ ловзар, ловзаран Іалашо йоьзна йу урокехъ а, переменашкахъ а барта тѣкеренан меттан а, меттан боцу а гІирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца.</p>

			<p>Кхоллараллин тедиллар: диалогехь дакъалацаран бакъонашца долу плакат кхоллар (ладогла хаар, репликаш нийса тееца хаар, къамелехь дакъалаца, хетарг дийца).</p>
		<p>Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.</p>	<p>Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хIиттийнчу хаттаршна жьопаш далар. Хаттаршна тIе а тевжаш, суьрта тIехула барта дийцар хIоттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.</p>
		<p>Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маъIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а роIалла талхийна тексташ нисйар. Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар). Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а. Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.</p>	<p>Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, къаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тIехь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галияьккхина/йукьарчу темица йоьзна йоцу масех предложени/цхьана хIуманаш лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маъIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а къастор, шена хетарг тIечIарIдар. Текстера предложенийн уйран некъашна тIехь тергам, текстехь предложенийн уйран некъех шена хетарг алар. Текстехь предложенийн хьалх-тIаьхьаллина тIехь тергам. Ша бен болх: талхийна текст йухаметгахIоттор – текстехь предложенийн нийса роIалла къастор. Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маъIнин кеп кхоллар. Текстан хIоттамна тIехь тергам, текстан хIоттаман дакъа санна абзац йовзийтар. Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тIаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн роIалла къастор. Дифференциаци йарехула тедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор. Дийцаре дар: муха йоьзна йу текстан коьрта ойлахIора абзацан чулацамца. Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор. Цхьаьна бен болх: текстана цIе харжар.</p>

			<p>Тобанашкахъ болх: цхъана текстана тайп-тайпана цѣраш харжар.</p> <p>Практикин болх: цѣран а, текстан а йогӀуш хилар /йогӀуш цахилар къастор, шена хетарг тӀечӀагӀдар.</p> <p>Кхоллараллин болх: билгалӀийнчу цӀарца текст хӀоттор.</p> <p>Практикин болх: абзацийн галӀяьккхина роӀалла йухаметтахӀоттор, нисӀина текст дӀайазӀяр.</p> <p>Дешаран диалог: «Муълха Ӏалашонаш хила мега тексташ кхоллараллехъ? », текст кхолларан Ӏалашонех дешархоша шайна хетарг алар.</p> <p>Текст-суртхӀотторна башхаллашна тӀехъ тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехъ суртхӀоттор кхолларан гӀирсаш карор.</p> <p>Текст-дийцарна башхаллашна тӀехъ тергам, цуьнан башхаллаш къастор.</p> <p>Текст-ойлайарна башхаллашна тӀехъ тергам, цуьнан башхаллаш къастор.</p> <p>Тобанашкахъ болх: текст-дийцарш текст-суртхӀотторца йустар.</p> <p>Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехъ декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хӀоттаман анализ йар.</p> <p>Кхоллараллин тӀедиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахъана дешархоша шаьш хоржу).</p> <p>Схъайийцаран (25-35 дешан барамехъ дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахъ анализ йар.</p> <p>Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазӀян.</p> <p>Ӏамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дӀайазӀян.</p> <p>Текстана хӀиттийнчу хаттаршна барта жобпаш далар.</p> <p>Хаттаршна тӀе а тевжаш, текст барта схъайийцар.</p> <p>Хаттаршна тӀе а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехъ ма-барра схъабийцар. Схъадийцар нисдан аьтто хуьлуьйту ша шена таллам бар.</p>
<p>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 8 сахът</p>			

3 класс (68 сахът)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гІуллакхдаран коьрта кепаш
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахът², Іамор курсан дерриг дакъошкахь дІахьо)	Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.	«Добзалехь а, йукъараллехь а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамиин уьйран (тІекере лелоран) коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхъаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог. Нохчийн мотт кхиорах а, Іалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Іамадо) (3 сахът)	Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Йеха а, йоца а дифтонгаш из, уо, уьш йазйар а. Нохчийн маттахь ь гІуллакх. ь, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар. Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).	Аьзнийн классификаци дІайахьа ладаме билгало къастор. Шимма цхъаьна бен болх: тІаьхьабогІучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар. Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дІайаздар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: алфавитан къепехь цІераш дІанисйеш кхочушдинчу тІедилларехь гІалаташ карор. Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар. Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Іаморехь практикин болх. Мукъачу аьзнийн дохаллина тІехь тергам. Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложенешкахь нийса дІадеша дош
3.	Лексика	Дешан лексикин маьІна.	Дешаран диалог: «Мичахь лаха деза цадевза дешнаш?»

² Билгалбина сахътийн барам хьехаман кепехь бу, дешархойн хьашташка, лехамашка хьажжина нисбан йиш йолуш бу барам..

	(3 сахът)	Дешан нийса а, тѣдеана а маџна (довзийтар).	<p>Дешнийн маџнех хъехархочун дийцар. Суъртийн буха тѣхъ дешнийн маџнашна тѣхъ тергам. Дошаман статьях лаьцна хъехархочо дийцар, статьян хЮттамна тѣхъ тергам. Ша бен болх: Тетрадь тѣ дешан (билгалдинчу дешнех хаържинчу) дошаман статья схъайазйар. Шимма цхъаьна бен болх: предложенешкахъ нийсачу а, тѣдеанчу а маџнашкахъ дешнаш карор.</p>
4.	Дешан хЮттам (морфемика) (7 сахът)	<p>Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахъ орам къастор (атгачу дешнашкахъ); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна. Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхълхе, суффикс – дешан маџне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цџа-цџелиг, кема-кемалг,...).</p>	<p>Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?» «Орам», «цхъанаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Јамат тѣхъ йалийнчу бакъонийн анализ. Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехъ билгалбаьккхинчу орамца дешнаш каро. Шимма цхъаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехъ) Гергара дешнаш лахаран Јалашонца текстан анализ. Тобанашкахъ болх: билгалбинчу моџарехъ совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тѣдиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехъ синоним). Дешан кеп хийцайаларна тѣхъ тергам. Шен чулацамехъ цхъана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахъ къаьсташ долу дакъа гучудаккхар «Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Јамат тѣхъ йалийнчу бакъонан анализ. Практикин болх: Јамат тѣхъ йалийнчу кепача дош хийцар, цхъана дешан кепашкахъ орам схъакарор а, билгалбаккхар а. Шардар: деллачу дешнашкахъ орам билгалбаккхар а. Ша бен болх: цхъа орам болу дешнаш тобанашка дерзор. Цхъанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хъехархочун дийцар. Суффиксийн а, дешхълхенийн а меттигах а, маџнех а кхетор. Тобанашкахъ болх: билгалйинчу кепача моџа чекхбаккхар (- хо, -р, - ча суффиксийн гЮьнца керла дешнаш кхоллар). Цхъаьна бен болх: хъастаран-жимдаран суффиксашца долу дешнаш довзар.</p>

5.	Морфологи (20 сахът)	<p>Цердош: йукъара маъІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Долахъ (фамили, цІе, ден цІе, дийнатиин цІераш, меттигийн цІераш, говзариин, газетиин, журналийн цІераш...) а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн терахъашца хийцадалар. Цхъаллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цІердешнаш. ЦІердешнийн классаш. ЦІердешнийн классийн гайтамаш. ЦІердешан дожар. ЦІердешан дожар билгалдаккхар. ЦІердешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.</p>	<p>Дешаран диалог «Муълха къамелан дакъош девза вайна?» Практикин болх: «Къамелан дакъош» таблица хІоттор (цІераш, маъІна, хаттарш, масалш). Суърташца болх: диктант «Молчанка» (цхъаллин а, дукхаллин а терахъехъ цІердешнаш дІайаздар). ЦІердешнийш классашца хийцадаларна тІехъ тергам, дина жамІаш Іамат тІехъ балийнчу хаамца дустар. Шимма цхъаъна бен болх: билгалдинчу цІердешнийн классан гайтам билгалбаккхар. Тобанашкахъ болх: къастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахъ) цІердешнаш тобанашкахъ цхъаънатохар. Дожарш довзийтар: цІераш, хаттарш. Практикин болх: предложенешкахъ цІердешнийн дожар билгалдаккхар. Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахъ долчу цІердешнашца предложенеш хІиттор.</p>
		<p>Билгалдош: йукъара маъІна, хаттарш (муха? хъенан? стенан? муханиг?), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.</p>	<p>Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тІехъ тергам, бинчу тергаман жамІаш кепе далор, шен жамІаш Іамат тІехъ болчу хаамца дустар. Шимма цхъаъна бен болх: къастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахъ цхъаънатохар. Тобанашкахъ болх: билгалдешнаш дожаршца легор. Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахъашца а?». Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахъашца а хийцар.</p>
		<p>ЦІерметдош (йукъара кхетам). Йаххыйн цІерметдешнаш а, къамелехъ цараш пайдаэцар а. Текстехъ цхъана дешан ца оышу йух-йуха далор дІадаккхархъама, йаххыйн цІерметдешнех пайдаэцар.</p>	<p>Текстехъ цІерметдешнийн гІуллакхна тІехъ тергам. Практикин болх: текстехъ йух-йуха далийна цІердешнаш догІучу йаххыйн цІерметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахъ болх: текстехъ цІерметдешнех пайдаэцар догІуш хилар къастор, цІерметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу къамелан гІалаташ гучудахар.</p>

		<p>Хандош: йукъара маъІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогу хан.</p>	<p>Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехъ шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)».</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор.</p> <p>Кхоллараллин болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.</p>
		<p>ДештІаьхъе (карладаккхар). ДештІаьхъенаш тІе, чу, церан дешхъалхенех (тІе-, чу-) къастар.</p>	<p>ДештІаьхъенашца а, дешхъалхенашца а йолчу предложенешна тІехъ тергам. ДештІаьхъенийн а, дешхъалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жамІ дар, Іамат тІехъ балийнчу хаамца иза дустар.</p> <p>Дешаран диалог: «Муьлхачу къамелан дакъошца доттагІалла леладо дештІаьхъено?»</p> <p>Цхъаьна бен болх: предложенешкахъ (атта меттигашкахъ) дештІаьхъенаш а, дешхъалхенаш а йовзар.</p>
		<p>Ца, ма дакъалгаш а, церан маъІна а.</p>	<p>Предложенешкахъ ца, ма дакъалгашна тІехъ тергам, тергаман жамІаш кепе далор.</p>
6.	Синтаксис (9 сахът)	<p>Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. МаъІнийн (синтаксисан) хаттарийн гІоьнца предложенехъ дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.</p> <p>Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.</p> <p>Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а предложенин цхъанатайпанчу меженашна тІехъ тергам.</p>	<p>Комментари йарехула тІедиллар кхочушдар: предложенешкара, цхъанна тІера вукхунна маъІнийн хаттар хІотто тарло, шишша дош схъайазде.</p> <p>Предложенехъ дешнийн уьйрахъ хьехархочун дийцар.</p> <p>«Дешнийн цхъаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор.</p> <p>Ша бен болх: маъІнийн хаттарийн гІоьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор.</p> <p>Аларан Іалашонехула а, эмоцин изшарехула а предложенийн кепехъ долу хаарш карладахарна тІехъажийна йолу дешаран диалог.</p> <p>Дифференциаци йарехула тІедиллар: предложенешна классификаци йархъама билгало къастор.</p> <p>Шардар: текстехъ йеллачу характеристикашца йогу предложенеш карор.</p> <p>Тобанашкахъ болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Іалашо, эмоцин изшар) а цхъаьнайалор.</p> <p>Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш схъайазйар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар.</p> <p>Йукъахъ предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм</p>

			<p>хЮттор. Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш. Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхьяьнатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тЕхь тергам. Текстехь цхьянатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментари йарехула тЕдиллар кхочушдар. Шимма цхьяьна бен болх: предложенин цхьянатайпанчу меженин моґа чекхбаккхар. Кхоллараллин тЕдиллар: цхьянатайпанчу меженашца йолу предложенеш хИттор. Предложенешна тЕхь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукьабалор.</p>
7.	<p>Орфографи а, пунктуаци а (14 сахьт)</p>	<p>Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хЮттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.</p> <p>Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цІерашкахь (фамилеш, цІераш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цІераш) а, йукьарчу цІерашкахь я, яь, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тЕчІагдар а); йеха а, йоца а из, уо дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цІердешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукьаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл...); нохчийн меттан шатайпа мукьаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккь, чкІ,..); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештІаьхьенаш йаххийн цІерметдешнашца къаьстина йаздар; дакьалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ь, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукьазчу элпашца (лл, тт, сс...) долу</p>	<p>Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хЮтто йеза?», диалоган жамІехь Іамийна бакьонаш талларехь дарийн хьал-тІаьхьалла карлайаккхар. ХІокху классехь Іамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хИттор, хИттийнчу алгоритмех пайдаэцар.</p> <p>Тобанашкахь болх: дешнаш Іамийнчу бакьонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цІердешнаш) тобанашкахь цхьяьнатохар. Шимма цхьяьна бен болх: нийсайаздаран гІалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (ккх, ккь, цкь..)) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьяьнатохар.</p> <p>Текстана, билгалйинчу бакьонца доґу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар.</p> <p>Билгалйолчу бакьонна долу дешнаш йукьа а далош, предложенин моделаш хИттор.</p> <p>Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гІалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамІан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дІайазйарехь а гІалаташ иэшорхьама, хьехархочун гІоьнца шен дараш нисдар (корректировка).</p> <p>Проектан тЕдиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьтгачеран а, дІайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хЮттор. Нийсайазйаран коьчал тЕчІагІйан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар.</p>

		<p>дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткъ, чкъ...) долу дешнаш сехьадахар; цӀердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештӀаьхьенийн нийсайазйар; <i>ца, ма</i>, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар.</p>	<p>Кхин тӀе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тӀехь йерш). Проектан тӀедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан тӀедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хӀиттор.</p>
8.	<p>Къамел кхиор (8 сахьт)</p>	<p>Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Ӏердахаран а тӀекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тӀечӀагӀдан; барт бан а, цхьаьна гӀуллакхарехь йукъарчу сацамна тӀетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тӀехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гӀо ден къамелан гӀирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тӀекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хӀоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххьийн цӀерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гӀоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш. Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхӀоттор, ойнайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а. Кехатан, дакхайкхоран (объявленин) жанр. Массара цхьаьна йа ша хӀоттийнчу планаца текст схьаййцар. Талламан, довзийтаран йешар.</p>	<p>Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойна а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойна муха къасто йеза?». Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойна а къасторехь коментари йарехула тӀедиллар кхочушдар. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: текстан тема а, коьрта ойна а къасторехь гӀалаташ карор. Практикин болх: предложенийн кьепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а. Практикин болх: текстехь маьӀнийн йукъахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хӀоттор. Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хӀоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхӀоттор, ойнайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тӀехь тергам, текстийн хӀора тайпанан башхаллах жамӀийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамӀаш «Текстийн кхо тайпа» цӀе йолу таблица хӀотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хӀара параметраш: «Текст кхолларан Ӏалашо», «Текст хӀотторан башхаллаш», «Метган гӀирсийн башхаллаш». Тобанашкахь болх: хӀора билгалдинчу хьолаца уггар догӀу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цӀе йолчу таблица тӀе а тевжаш). Кхоллараллин тӀедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепахь а тексташ (суртхӀоттор, ойнайар, дийцар) хӀиттор (кхоллар). Практикин болх: хӀоттийнчу коммуникативни хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хӀоттор. ТӀекере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (обздангаллин) ша шен мах хадор.</p>

			<p>Кхоллараллин белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар.</p> <p>Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-галламан, проектан тедилларан жамIех доккху доцу къамел дар кечдар.</p>
<p>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 3 сахьт</p>			

4 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гIуллакхаран коьрта кепаш
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахьт³, курсан массо декъехь дIахьо Iамор)	Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна. Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.	<p>Iаморан диалог: «XIора халкъана шен мотт ларбар мехала (ладаме) xIунда ду?</p> <p>2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин законан (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.) статьяш йукъарчу хьолехь йешар:</p> <p>«2 статья. Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш «1.Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш ду оьрсийн а, нохчийн а меттанаш. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн пачхьалкхан статус хиларо Нохчийн Республикехь дехаш долчу Россин Федерацин кхечу къаьмнийн шайн мотт кхиорехь а, цунах пайдаэцарехь а йолу бакъонаш ца иэшайо».</p> <p><i>(«1. Государственными языками Чеченской Республики являются русский и чеченский языки. Статус чеченского и русского языков как государственных не ущемляет права других народов</i></p>

³ Билгалбина сахьтийн барам хьехаман кепехь бу, дешархойн хьашташка, лехамашка хьаьжжина нисбан йиш йолуш бу..

			<p><i>Российской Федерации, проживающих в Чеченской Республике, в использовании и развитии своих языков»).</i></p> <p>Хьехархочун «Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна» темина дийцар-кхетор.</p> <p>Россин меттанийн шортенан тайп-тайпаналех а, хIора халкъан дахарехь ненан меттан маъIнах а ойланаш кепе йалор кхочушден Iаморан диалог.</p> <p>Лингвистикин мини-талламан, проектан тIедилларан, мотт Iаморан методех санна, пайдаэца таро хилар дийцаре дар.</p> <p>Iаморан диалог «Муха харжа деза мини-таллам, проектан тIедиллар кхочушдарехь хааман хьоста?».</p> <p>«Текст», «Фонетика, графика, орфоэпи», и.д.кх. дакъошкахь, шашь кхочушдарехь текстан, графика, озан хаамна, дешаран хьесапца догIуш, анализ йан хаар кхиадо практикин белхаш.</p> <p>Курсан массо дакъошкахь, йалийнчу кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден а, ша ден а проектан тIедахкарш кхочушдар.</p>
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (2 сахьт, курсан массо декъехь дIахьо Iамор)	<p>Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.</p> <p>Къамел даран (говорение) а, йешаран а процесехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогIу, йохалла (Iаматехь Iамочу дешнийн кIеззиг масалшна тIехь).</p>	<p>Йешначу текстан чулацамах кхетар.</p> <p>Iаморан диалог «Муьлхачу билгалонашца аьзнийн характеристика йан хаьа вайна?».</p> <p>Шимма цхьаьна болх бар: йеллачу билгалонашца аьзнийн барта характеристика кхочушйар.</p> <p>Аьзнийн-элпийн талламна йеллачу алгоритмана цхьаьна анализ кхочушйар.</p> <p>Практикин болх: деллачу дешнийн аьзнийн-элпийн таллам дIабахьар.</p>
3.	Лексика (3 сахьт)	<p>Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тIехь тергам.</p> <p>Къамелехь дешнийн чIагIделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тIехь тергам (довзийтар).</p>	<p>Iаморан диалог «Стенна оьшу дешнаш?» Комментареш а йеш, тIедиллар кхочушдар: текстан предложенера йукъахдитар долчоьх хIотто синонимийн могларера догIу дош харжар, шен харжамах кхетор.</p> <p>Тобанашкахь болх: дидактикин текстаца болх, предложенешкахь дешнаш догIуш хиларан анализ, дешан харжам дика ца нисбелла меттигаш карор, карийна гIалаташ нисдар (уггар нийса синоним харжар).</p> <p>Суьрташца болх: суьрташ шайца догIучу фразеологизмашца цхьаьнадалор.</p>

			<p>Шимма цхъаьна бен болх: фразеологизмаш а, церан маьІнаш а цхъаьнадалор.</p> <p>Тобанашкахь болх: тексташкахь фразеологизмаш лахар.</p> <p>Кхоллараллин тІедиллар: фразеологизман хІоттамна йукъа догІучу дешнийн маьІнех ма-дарра кхетаран буха тІехь забарийн шайн суьрташ кхоллар (дахкар).</p>
4.	Дешан хІоттам (морфемика) (3 сахьт)	<p>Хийцалучу дешнийн хІоттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Іамийнарг карладаккхар). Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).</p>	<p>Іаморан диалог: «Дешан муьлха дакъош девза вайна?», диалог дІайахарехь дешан дакъойх Іамийнарг карладоккху (маьІна, къасторан некъ, билгалдаккхаран некъ).</p> <p>Дешан лард йовзийтар, «дешан лард» кхетам йукъабалор.</p> <p>Цхъаьна гІуллакхдар: дешан хІоттамца таллам баран алгоритм хІоттор.</p> <p>Шардар: хІоттийнчу алгоритмаца дешан хІоттамца таллам бар дІадахьар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: дешан хІоттамна бинчу талламехь гІалаташ лахар.</p> <p>Вовше таллам а беш, хІораммо ша кхочушбен болх: далийнчу дешнийн лард къастор.</p> <p>Іаморан диалог: «Муьлхачу дешнех ала мегар ду чолхе дешнаш?». «Чолхе дешнаш» кхетам йукъабалор.</p> <p>Цхъаьна бен болх: далийнчу дешнашна йукъахь чолхе дешнаш карор.</p>
5.	Морфологи (27 сахьт)	<p>Коьрта а, гІуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар). ЦІердош. ЦІердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цІердешнаш. Долахь цІердешнийн легар (цІераш, фамилеш).</p> <p>Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар. 1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).</p>	<p>«Къамелан дакъош» таблицца болх, таблицин чулацаман анализ.</p> <p>Тобанашкахь болх: дешнаш тобанашкахь цхъаьнатоха бух карор (къастор) (тобанашка дерзорхьама тайп-тайпанчу билгалонех пайдаэца мега, масала: къамелан дакъошца; цІердешнашна - классашца, терахьашца, легаршца, хандешнашна - хаттаршца, хенашца).</p> <p>Практикин болх: цІердешнийн грамматикин билгалонаш къастор.</p> <p>Шардар: дешнаш а, церан грамматикин характеристикаш а цхъаьнайалор.</p> <p>Работа в парах: цІердешнаш тайп-тайпанчу баххашца тобанашка дерзор.</p>

		<p>Терахъдош. Масаллин а, роҒаллин а терахъдешнаш.</p> <p>Церметдош. Йаххыйн церметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахъан йаххыйн церметдешнийн дожаршца хийцадалар.</p> <p>Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йоҒу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.</p> <p>Куцдош (йукъара кхетам). МаьІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар.</p> <p>ДештІаьхъе. Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложенешкахъ хуттургаш. Дакъалгаш <i>ца, ма</i>, церан маьІна.</p>	<p>Шардар: текстехъ билгалйинчу грамматикин характеристикашца цердешнаш карор.</p> <p>Дифференцированни тедиллар: цердешнийн моҒарехъ совнах цердош карор – тобанехъ кхечу дешнийн йолу грамматикин билгалонех муьлхха а цхьаь йоцу цердош.</p> <p>Практикин болх: билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къастор.</p> <p>Комментареш а йеш, билгалдешан кеп цердешан кепача цхьаьнайалоран тедиллар кхочушдар.</p> <p>Тобанашкахъ болх: дидактикин текстан анализ, текстехъ лааме а, лаамаза а билгалдешнаш карор.</p> <p>Практикин болх: хандешан грамматикин билгалонаш къастор.</p> <p>Комментарешца тедиллар кхочушдар: хандешнаш а, церан грамматикин характеристикаш цхьаьнайалор.</p> <p>Тобанашкахъ болх: хандешнаш тобанашкахъ цхьаьнатохар (хенашца а, билгалзачу кепача).</p> <p>Тедиллар цхьаьна кхочушдар: текстехъ хандешнаш хиларехула анализ.</p> <p>Куцдешнашна тІехъ тергам: маьІна билгалдар.</p> <p>Практикин болх: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къастор.</p> <p>Дифференцированни тедиллар: цердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къасторехъ Ғалаташ лахар.</p> <p>Практикин болх: кхетам (легар, хандешан билгалза кеп, терахъ, и. д. кх.) шен йоццучу характеристикаца цхьаьнабалор.</p>
6.	Синтаксис (9 сахът)	<p>Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тедожоран); синхаамийн изшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Іамийнарг карладаккхар).</p> <p>Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.</p> <p>Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а.</p>	<p>Предложени, дешнийн цхьаьнакхетар, дош дустарца а, церан тераллин а, башхаллин а баххаш далорца а, дІахьош йолу Іаморан диалог.</p> <p>Тобанашкахъ болх: аларан Іалашоне а, эмоцин изшаре а хьаьжжина предложенийн классификаци.</p> <p>Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.</p> <p>Цхьалхе а, чолхе а предложенийн башхаллашна тІехъ тергам.</p> <p>Шардар: къаьсттинчу билгалонца предложенеш тобанашка йерзор.</p> <p>Цхьаьна Ғуллакхдар: дешнийн цхьаьнакхетарш а, предложенеш а хІиттор.</p>

		Цхъанатайпанчу меженашца йолчу предложешкахь дагардаран интонаци (иэшар). Цхъалхе, чолхе предложени (йовзийтар). предложение (ознакомление).	Практикин болх: Iамийна кхетамаш (предложенин цхъанатайпанара меженаш, чолхе предложени) масалшца цхъаьнабалор.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (9 сахьт)	Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, схъакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошмах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешхъалхенийн цхъаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхъаьнатоьхначу предложешкахь сацаран хъаьркаш. Шина цхъалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хъаьркаш (тергам).	ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Текстана, билгалйинчу бакьонца догIу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Таллам кхиорна шардар: дидактикин текстаца болх беш, дешнийн йаздар нийсайаздаран (орфографин) норманашца догIуш хилар къастор, нийсайаздаран (орфографин) гIалаташ карор. Тобанашкахь болх: дешнашкахь гIалаташ карор а, гIалат динчу меттахь дилла деза элп харжарх кхетор а. Шимма цхъаьна бен болх: пайдаоьцучу бакьонийн тайпанца дешнаш тобанашкахь цхъаьнатохар. Тобанашкахь болх: йаздар Iамийнчу бакьонашца кхето таро йолу дешнаш тобанашкахь цхъаьнатохар. Нийсайаздаран (орфографин) хьесап кхочушдаран шен жамIан мах хадор, тексташ схъайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а гIалаташ иэшорхъама хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар (корректировать дар). Проектан гIедиллар: халачу дешнийн шен дошам хIоттор (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьтгачу, йиллина шеконаш кхоллалучу, и.д.кх. дешнийн). Шен таронийн мах хадоран хъал кхоллар: нийсайазйаран коьчал гIечIагIйан шардарш харжар. Кхин гIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хъал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукьаьхь электронни носитель гIехь йерш). Проектан гIедиллар: билгалйинчу бакьонашна максимале барамехь дешнаш йукьа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан гIедиллар: билгалйинчу бакьонна шен дешнийн диктанташ хIиттор. Дешнийн дIайаздаран нийса хилар ша таллар, нийса ца йаздина дешнаш карор а, шен гIалаташ нисдар а.

			<p>Йаздар нийса хиларан бух абалорехь, нийсайаздаран коьчал тIехь бинчу тергаман жамI дарехь барта алар.</p>
<p>8.</p>	<p>Къамел кхиор (8 сахьт)</p>	<p>Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.</p> <p>Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.</p> <p>Схьайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепяхь а ма-йарра схьайийцар, текстан барта хоржуш схьайийцар).</p> <p>Сочинени йозанан белхан тайпа санна.</p> <p>Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхечу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.</p>	<p>Тобанашкахь болх: текстана анализ йар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а меттан гIирсийн харжар нийсачу буха тIехь хилар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: текстан анализ а, цуьнан чулацамехь маьIнин гIалаташ карор а.</p> <p>Кхоллараллин тIедахкарш: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхоллар.</p> <p>Практикин болх: билгалдинчу хьолаца йогIу жанр харжар а, кехат, декъалваран открытка, дIайаздарш (записки) йаздар а.</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: цхьана темина тайп-тайпанчу тайпанийн тексташ хIиттор (суртхIоттор, дийцар, ойлайар).</p> <p>Практикин болх: йешначу книгина отзыв (хетарг) йазйар.</p> <p>Тобанашкахь болх: маьIнийн гIалаташ долу текст нисйар (корректировать йар).</p> <p>Тедиллар цхьаьна кхочушдар: критерешца текстийн анализ: нийса, хьал долуш хилар, къаьсташ хилар (исбаьхьалла).</p> <p>80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан.</p> <p>Iамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан.</p> <p>Изложенешна а, сочиненешна а тIехь болх беш шен дарийн анализ, шен дараш йалийнчу алгоритмашца дустар.</p> <p>Iаморан хьесап кхочушдар нийсахиларан ша шен мах хадор: шен текст йуьхьанцарчу текстаца (изложенешкахь) а, билгалйинчу темица (сочиненешкахь) а йустар.</p> <p>Практикин тIедиллар: Iаморан-практикин хьесап кхочушдархьама хаам схьаэцаран хьоста харжар (дошаман, справочникан билггал цхьа тайпа).</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: гуш-хезаш гIеххьа (кIеззиг) къамел дарна кечам.</p>
<p>Резерв (дийнна дешаран шарна) – 6 сахьт</p>			

Дешаран-методически а, хаамийн-ресурсийн а кхачойар

Дешаран-методически пособиш

1. Абат. Белхан тептар. 1 класс.
2. Берийн бошмашна а, юьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. (Хлоттийнарг. С. Э. Эдилов. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 320 аг1о.
3. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 2 класс.
4. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 3 класс.
5. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 4 класс.
6. РТБ. Нохчийн мотт. 4 класс. Жам1ан белхаш: 12 вариант (Региональни талламан белхаш. Нохчийн мотт. 4 класс. Жам1ийн белхаш: 12 вариант + хьехархочунна йуххедиллар) /Абдурзаков Ш. И., Дашаева Л. Х., Дудаев С. А.-Х., Тутаева С. Л., Хунарикова П. А.– Соьлжа-Г1ала, 2018 – 80 аг1о + 1 брош. (48 аг1о).
7. Эдилов С. Э. Ловзуш, Iема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. – Соьлжа-Г1ала: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 аг1о.

Гилманан литература

8. Нохчийн меттан коьрта бакьонаш / Джамалханов З. Д., Мациев А. Г., Овхадов М. Р., Халидов А. И., Вагапов А. Д., Умхаев Х. С., Бадаева А. С., Ирезиев С.-Х. С.-Э., Абдулкадыров А. Т., Юнусов Х. И., Солтаханов И. Э., Дадаев С.-Х. П., Султанов З. А. – Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2022. – 64 аг1о.
9. Эдилов С. Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 285 аг1о.

Методически литература

10. Айдамирова М. А. Текхуьучу чкьурана культурин-историн т1аьхьало йовзийатехь музейн г1уллакх. Дешаран пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 89 аг1о.
11. Джамбеков Ш. А. Нохчийн фольклор. – Соьлжа-Г1ала: Нохч-Г1алг1айн издательско-полиграфической цхьаьнакхетаралла «Книга», 1991. – 592 аг1о.
12. Джамбеков О. А., Джамбекова, Т. Б. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. – Махачкала: «Алеф» (ИП «Овчинников»), 2012. – 427 аг1о.
13. Эдилов С. Э. Изложенина 1амор. Хьехархочунна г1оьнна методически пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
14. Эдилов С. Э. Сочиненина 1амор. Хьехархочунна г1оьнна методически пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1.
15. Эдилов С. Э. Дешаран пособи. Нохчийн меттан практикум. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2020 г. – 320 аг1о.

Дошамаш

16. Абдулкадырова Р. А. Йуьхьанцарчу ишколана суьртийн нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 152 аг1о.

17. Вагапов А. Д. Нохчийн меттан географически терминийн дошам. – Сольжа-Г1ала: ГУП «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2008. – 190 аг1о.
18. Вагапов А. Д. Нохчийн меттан этимологин дошам. Том 1. – Махачкала: «Алеф» (ИП «Овчинников»), 2019. – 301 аг1о.
19. Мациев А. Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. – М.: ГИИ НС, 1961. – 625 а.
20. Умархаджиев С. М., Астемиров А. В., Асхабов Х. И., Бадаева А. С., Вагапов А. Д., Израилова Э. С., Султанов З. А. Оьрсийн-нохчийн, нохчийн-оьрсийн компьютерни лексикин дошам – Сольжа-Г1ала: НР 1Н, 2017. – 238 аг1о.

Хаамийн ресурсаш

21. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка) // URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/> (хьяьжна: 03.10.2022 ш.)
22. Дешаран портал «Нохчийн электронан ишкол» // URL: <https://desharkho.ru/> (хьяьжна: 03.10.2022 ш.)
23. Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн-дошам «Дикдошам» // URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru/> (хьяьжна: 03.10.2022 ш.)

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1	Абатал хьалхара мур	7	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Дерриге:		7	0	0	
2.1.	Деша а, йаздан а 1амош болу абатан мур	50	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/

Дерриге:		50	0	0	
3.1.	Деша а, йаздан а 1амош болу абатал т1аьхъара мур	11	1	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Дерриге:		11	1	0	
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	1	0	

**Нохчийн меттан тематикин планировани
2 класс**

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Маттах лаьцна йукъара хаамаш				
1.1	Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна.	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
1.2	Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлах йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
	Декъехула дерриг сахьташ	4	0	0	
	Дакъа 2. Фонетика, графика, орфоэпии				
2.1.	Аьзнийн маьIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru.
2.2	Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.3	Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уьй) а, уьш элпашца билгалйар а (аь, оь, уь, яь, юь). Я, яь, ю, юь, е(ё) элпашца дешнаш.	1	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

2.4	Э, е элпашца дешнаш. Деа а, доа а мукъанаш. Й элпаца долу дешнаш.	1	0	0	ps95.ru/dikdosham/
2.5	Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (<i>ɔI, κI, кь, кх, nI, mI, xI, хь, цI, чI, I</i>) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Щ, ь, ы, ф</i> элпашца долу дешнаш.	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.6	Шеконца [<i>овь</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хеза дешнаш нийсайаздар	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.7	Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхъаьнакхетарш дерш а цхъаьна).	2	1	0	ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru.
2.8	Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графикаин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехъадаккхаран хъарк, абзац (цIен могIа), сацаран хъаркаш (Iамийнчун барамехь).	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95.ru.
Декъехула дерриг сахъташ		13	1	0	
Дакъа 3. Лексика					
3.1.	Дош декаран а, маьIнин а цхъаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам).	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
3.2	Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар.	1	0	0	www.urok95.ru.
3.3	ЦхъанамаьIнийн а, дукхамаяьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).	1	0	0	www.desharkho.ru

3.4	Къамелехъ синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тЕхъ тергам.	1	0	0	ps95.ru/dikdosham/
Декъехула дерриг сахъташ		5	0	0	
Дакъа 4. Дешан хЮттам (морфемика)					
4.1.	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна	1	0	0	www.desharkho.ru
4.2.	Цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш	1	0	0	www.urok95/ru.
4.3	Дешнашкахъ орам къастор (аттачу меттигашкахъ).	1	0	0	www.desharkho.ru
Декъехула дерриг сахъташ		3	0	0	
Дакъа 5. Морфологи					
5.1	Цердош (довзийтар): йукъара маЪІна, хаттарш («мила?», «хІун?»), къамелехъ пайдаэцар.	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.2	Йукъара а, долахъ а цІердешнаш (фамилеш, цІераш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш).	1	1	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.3	Хандош (довзийтар): йукъара маЪІна, хаттарш («хІун до?», «хІун дина?», «хІун дийр ду?»), къамелехъ пайдаэцар.	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.4	Билгалдош.	2	0	0	www.desharkho.ru
5.5	ДештІаьхъе. Уггар йаьржина дештІаьхъенаш: <i>тІе, тІера, чу, чуьра, кІел</i> , и.д.кх.	1	0	0	www.urok95/ru.
Дерриг:		7	1	0	

Дагъа 6. Синтаксис					
6.1	Предложени. Предложенехъ дешнийн къепе; предложенехъ дешнийн уьйр (карладаккхар).	1	0	0	www.desharkho.ru www.urok95/ru.
6.2	Аларан Галашоне хъабжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, Гедождоран предложенеш.	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
6.3	Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске) хъабжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (изшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
Дерриг:		4	0	0	
Дагъа 7. Орфографи а, пунктуаци а					
7.1	Морфологи лингвистикин дагъа санна Предложенин йуьххъехъ а, долахъ цГерашкахъ а доккха элп (цГераш, фамилеш, дийнатийн цГераш);	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
7.2	Предложенин чаккхенгахъ сацаран хъабркаш; дош цхъана моГарера вукху моГаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);	2	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
7.3	Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахъ цГерашкахъ доккха элп: цГераш, фамилеш, дайн цГераш, дийнатийн цГераш, меттигийн цГераш; йукъарчу цГерашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а (нохчийн меттан дешнашкахъ) <i>я, яь, ю, юь, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар, ГЕэцначу (йукъарчу) дешнашкахъ <i>я, ю, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар.	3	1	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
7.4	ГЕэцначу дешнашкахъ (долахъ цГерашкахъ) <i>я, ю, е (ё)</i> элпийн нийсайаздар.	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

7.5	Нохчийн меттан мукъазчу элпийн (къ, кI, кх, гI, и.д.кх.) нийсайаздар	2	0	0	www.urok95/ru.
7.6	Шеконца [овв], [ой], [эв] хезачу дешнийн нийсайаздар (-эв,-авв,-ев); ц, ь, ы, ф элпашца долчу дешнийн нийсайаздар;	2	0	0	www.desharkho.ru
7.7	Деха мукъа и, уь хезачохь й элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.	3	0	0	www.desharkho.ru
Дерриг:		15	1	0	
Дакъа 8. Къамел кхиор					
8.1	Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и.	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
8.2	Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар.	1	0	0	www.desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www.urok95/ru.
8.3	Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор	1	0	0	www.urok95/ru.
8.4	Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар.	1	0	0	www.desharkho.ru
8.5	Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).	2	0	0	www.urok95/ru.

8.6	Текстийн тайпанаш: суртхЮоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар). Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.	2	0	0	www. desharkho.ru
8.7	Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тЕхь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.	2	0	0	www. urok95/ru.
Дерриг:		10			
Резервни хан		7			
Программин сахьтийн йукъара терахь		68	3	0	

Нохчийн меттан тематикин планировани

3 класс

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш.	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
Дакъа 1. Iамийнарг карладаккхар.					

1.	Къамел. Текст. Предложени. Доларчу ц1ерашкахь доккха элп йаздар. Цхъанаораман дешнаш.	4	1		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiy-n-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	1		
Дакъа 2. Аьзнаш а, элпаш а.					
2.	Аз а,элп а вовшех муха къаьста? Аьзнаш а, элпаш а. Дош. Дешдакъа. Дош сехьадаккхар. Деа а, доца а мукъа аьзнаш. Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш. Къасторан хьаьркаш. Доца шеконан мукъа аьзнаш. Доца шеконан мукъа аьзнаш. Дешан чаккхенгахь –Н йаздар.	11	1	1	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiy-n-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		11	1	1	
Дакъа 3. Предложени.					
3.	Дийцаран а, хаттаран а предложенеш. Айдаран предложени. Т1еч1аг1дар. Подлежащи а, сказуеми а. Предложения, дешнийн цхъанакхетарш а. Текст.	10	0	1	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiy-n-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	0	1	
Дақъа 4. Дешан х1оттам.					
4.	Орам. Орамехъ шалха мукъза элпаш йаздар. Чаккхе. Дешан чаккхенга шала мукъза элпаш йаздар. Дешхалхе. Дешхалхе а, дешт1аьхе а. Суффикс.	9	1	2	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		9	1	2	
Дақъа 5. Къамелан дақъош.					
5.	Къамелан дақъош. Цердешнийн терахъаш.	3	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru
Дерриг:		3	0	0	
Дақъа 6. Ц1ердош.					
6.	Ц1ердош. Доккхачу элпаца йазден Ц1ердешнаш. Ц1ердешнийн терахъашца хийцадалар. Ц1ердешнийн классаш. Ц1ердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар). Т1еч1аг1дар.	7			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7			
Дакъа 7. Билгалдош.					
7.	Билгалдош. Дуьхьал маьлна долу билгалдешнаш. Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш. Билгалдош тӀечӀагӀдар.	4			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4			
Дакъа 8. Хандош.					
8.	Хандош. Хандешнийн хенашца хийцадалар. Хандешан билгалза кеп. Хандешнашца ЦА, МА нийсайаздар.	7	1		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7	1		
Дакъа 9. Шарахь 1амийнарг карладаккхар.					
9.	Текст. Дешан хӀоттам. Къамелан дакъош. Аьзнаш а, элпаш а. ЦӀердешнийн дожарш.	4			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru

					https://ps95.ru/nohchiy-n-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4			
10.	Сочинени	1			
	Изложени	3			
	Талламан белхаш	4			
	Тгера схайазйар.	1			
Дерриг		9			
Программин сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цгераш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1	1амийнарг карладаккхар	18	2	1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

					ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		18	2	1	
2.1.	Ц1ердош	13		1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		13		1	
3.1.	Билгалдош	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		8	1	0	
4.1.	Терахьдош	2	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		2	0	0	
5.1	Ц1ерметдош	3	0	1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		3	0	1	
6.1	Хандош	8	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		8	0	0	
7.1	Чолхе предложенеш	1	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		1	0	0	

8.1	Гидерзар	1	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		1		0	
9.1	Гамийнарг карладаккхар, тгечгаглар.	7	1	0	
Разделан жам1:		7	1	0	
10.1	Сочинени	1			
10.2	Изложени	2			
10.3	Талламан белхаш	4			
Разделан жам1:		7			
Программин сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
Абатал хьалхара мур-7 сахьт						
1	Йоза йаздаран кеп а, цуьнан аглонаш тлера сизаш довзийтар.	1	0	0		https://urok95.ru/
2	Могланаш а, могоанийн йаккъаш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
3	Нийса сизаш хьекхар.	1	0	0		https://urok95.ru/
4	Деха а, доца а сизаш хьекхар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
5	Доца сизаш йукъахь тладам	1	0	0		https://urok95.ru/
6	Лахахь,лакхахь хьабвзина сизаш	1	0	0		https://urok95.ru/
7	Элпийн меженаш йазйар	1	0	0		https://desharkho.ru/
Деша а, йаздан а тамош болу абатал мур - 50 сахьт						
8	Могланан а, доккха а элп «Аа».	1	0	0		https://desharkho.ru/
9	Могланан а, доккха а элп «Уу».	1	0	0		https://urok95.ru/
10	Могланан а, доккха а элп «Оо».	1	0	0		https://urok95.ru/
11	Могланан а, доккха а элп «Ии».	1	0	0		https://urok95.ru/
12	Могланан а, доккха а элп «Лл».	1	0	0		https://desharkho.ru/
13	Могланан а, доккха а элп «Мм».	1	0	0		https://urok95.ru/
14	Могланан а, доккха а элп «Сс».	1	0	0		https://urok95.ru/
15	Могланан а, доккха а элп «Рр».	1	0	0		https://desharkho.ru/

16	Могланан а, доккха а элп «Хх».	1	0	0		https://desharkho.ru/
17	Могланан а, доккха а элп «Бб».	1	0	0		https://urok95.ru/
18	Могланан а, доккха а элп «Дд».	1	0	0		https://desharkho.ru/
19	Могланан а, доккха а элп «Ее».	1	0	0		https://urok95.ru/
20	Могланан а, доккха а элп «Нн».	1	0	0		https://desharkho.ru/
21	Могланан а, доккха а элп «Тт».	1	0	0		https://urok95.ru/
22	Могланан а, доккха а элп «Вв».	1	0	0		https://desharkho.ru/
23	Могланан а, доккха а элп «Зз».	1	0	0		https://urok95.ru/
24	Могланан а, доккха а элп «Йй».	1	0	0		https://urok95.ru/
25	Могланан а, доккха а элп «Кк».	1	0	0		https://desharkho.ru/
26	Могланан а, доккха а элп «Пп».	1	0	0		https://urok95.ru/
27	Могланан а, доккха а элп «Ээ».	1	0	0		https://desharkho.ru/
28	Могланан а, доккха а элп «Шш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
29	Могланан а, доккха а элп «Цц».	1	0	0		https://urok95.ru/
30	Могланан а, доккха а элп «1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
31	Кледа хъаьрк «Б» йаздар.	1	0	0		https://urok95.ru/
32	Къасторан хъаьрк «Ъ» йаздар.	1	0	0		https://urok95.ru/
33	Могланан а, доккха а элп «Хъ хъ».	1	0	0		https://desharkho.ru/
34	Могланан а, доккха а элп «КХкх».	1	0	0		https://desharkho.ru/
35	Могланан а, доккха а элп «КЪ къ».	1	0	0		https://urok95.ru/
36	Могланан а, доккха а элп «Гг».	1	0	0		https://urok95.ru/

37	Могланан а, доккха а элп «Г1Г1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
38	Могланан а, доккха а элп Аь аь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
39	Могланан а, доккха а элп «Обоь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
40	Могланан а, доккха а элп «УьУь».	1	0	0		https://urok95.ru/
41	Могланан а, доккха а элп «Чч».	1	0	0		https://desharkho.ru/
42	Могланан а, доккха а элп «Ч1ч1».	1	0	0		https://urok95.ru/
43	Могланан а, доккха а элп «Т1т1».	1	0	0		https://urok95.ru/
44	Могланан а, доккха а элп «Жж».	1	0	0		https://desharkho.ru/
45	Могланан а, доккха а элп «Х1х1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
46	Могланан а, доккха а элп «К1к1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
47	Могланан а, доккха а элп «Юю».	1	0	0		https://urok95.ru/
48	Могланан а, доккха а элп «ЮьЮь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
49	Могланан а, доккха а элп «Яя».	1	0	0		https://urok95.ru/
50	Могланан а, доккха а элп «ЯьЯь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
51	Могланан а, доккха а элп «Ц1ц1».	1	0	0		https://urok95.ru/
52	Могланан а, доккха а элп «П1п1».	1	0	0		https://urok95.ru/
53	Могланан а, доккха а элп «Фф».	1	0	0		https://urok95.ru/
54	Могланан а, доккха а элп «Ёё».	1	0	0		https://urok95.ru/
55	Могланан а, доккха а элп «Щщ».	1	0	0		https://desharkho.ru/

56	Элп «БІ».	1	0	0		https://urok95.ru/
57	Нохчийн алфавит.	1	0	0		https://urok95.ru/
Деша а, йаздан а 1амош болу абатал т1аьхъара мур- 11 сахът						
58	Дешнаш, предложенеш йазйар.	1	0	0		https://urok95.ru/
59	Дош дехьадакхар	1	0	0		https://urok95.ru/
60	Текст. Предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/
61	Уьн т1ера текст схъязйар	1	0	0		https://desharkho.ru/
62	Талламан болх.	1	1	0		Талламан болх.
63	Г1алаташ т1ехъ болх 1амийнарг т1ечаг1дар.	1	0	0		https://urok95.ru/
64	Шен школах лаьцна муха дийца деза.	1	0	0		https://urok95.ru/
65	Винчу денца декъал муха ван веза.	1	0	0		https://desharkho.ru/
66	Муха дийца деза х1ума муьлхачу басахъ йу.	1	0	0		https://urok95.ru/
67- 68	Т1ечаг1дар	2	0	0		https://desharkho.ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	1	0		

ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ pag1	Урокан чулацам	Сахътийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш		
1-2	1амийнарг карладаккхар.	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
3- 4	Къамел.	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
5	Аьзнаш а, элпаш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
6	Мукъа аьзнаш а , элпаш а.	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
7	Мукъа аьзнаш а, церан элпийн билгалонаш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
8	Элпаш э, е йукъадогӀу дешнаш.	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
9	Мукъаза аз а, элп а й	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
10	Элпаш Е,Ё,Я,Ь,Ю,Юь йукъадогӀу дешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
11	Мукъаза аьзнаш а,уьш элпашца билгалдар а.	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
12	Нохчийн абат	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
13	Дош а, дешдакъа а	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
14	Талламан диктант	1	1	0		Диктант
15	ГӀалаташ тӀехь болх. 1амийнарг карладаккхар	1	0	0		

16	Дешнаш сехьадахар	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
17-18	Предложени	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
19.-20	Текст	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
21	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъа азнаш а, уьш йозанехь билгалдахар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
22	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъаза азнаш а, уьш йозанехь билгалдахар.	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
23-24	Мукъаза шиь шалха элп хьалхатгаьхьа нисделча нийсайаздар	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
25-26	Дехий, доций мукъа азнаш.	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
27	ЕВ,ОВ,АБВ йукъадоглу дешнаш..	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
28	Тперасхьайазйар	1	0	0		
29-30	Зевне а, кьора а мукъаза азнаш а, уьш йозанехь билгалдахар а .	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
31	Элпаш Б,Ё,Ф,Щ юкъадоглу дешнаш	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
32-33	Мукъаза аз а, элп а ъ.	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
34	Дош а, предложени а.	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham

35-36	ХIуманаш билгалIен дешнаш.	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
37	Талламан болх	1	1	0		Диктант
38	ГIалаташ тIехь болх. Доккха элп	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
39	Доккха элп	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
40	ДештIаьхьенаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/
41-42	ХIуманийн дар билгалден дешнаш	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
43-44	ХIуманийн билгало гойту дешнаш.	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
45-46	Гергара дешнаш.	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
47	Iамийнарг тIечIагIдар Гергара дешнаш	1	0	0		
48-49	Предложени	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
50	Iамийнарг карладаккхар Нохчийн абат	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/
52-53	Дешнаш сехьадахар	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
54-55	Дехий, доций мукъа аьзнаш	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
56-57	Мукъаза шиь шалха элп хьалхатIаьхьа нисделча нийсайаздар	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
58-59	ХIума билгалъеш долу дешнаш.	2	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/

60-61	Дешт 1аьхьенаш	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
62	Парг 1ат диктант (аг 1о № 136)	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63-64	Х1уманийн дар билгалден дешнаш	2	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	Шеран талламан болх.	1	1	0		Диктант
66	Г1алаташ т1ехь болх Текст	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
67	Текст	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
68	Шарахь 1амийнарг т1еч1аг1дар	1	0	0		
Программаин сахътийн йукъара терахь		68	3			

**Нохчийн меттан поурочни планировани
3 класс**

№	Урокан тема.	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1амийнарг карладаккхар. 5с.						
1	Къамел. Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/
2	Предложени.	1	0	0		www.urok95/ru
3	Доларчу ц1ерашкахь доккха элп йаздар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
4	Талламан диктант.	1	1	0		ДИКТАНТ
5	Г1алаташ т1ехь болх бар. Цхьанаораман дешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
Аьзнаш а, элпаш а. 13 с.						
6	Аз а,элп а вовшех муха къабста?	1	0	0		https://desharkho.ru/
7	Аьзнаш а, элпаш а.	1	0	0		www.urok95/ru
8	Дош. Дешдакъя. Дош сехьадаккхар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
9	Деха а, доца а мукъя аьзнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
10	Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/
11	Изложени «Бух1анан к1орни». Аг1о-28. (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/
12	Изложени «Бух1анан к1орни».	1	0	1		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
13	Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	Къасторан хьаьркаш.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
15	Доца шеконан мукъя аьзнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
16	Талламан диктант.	1	1	0		ДИКТАНТ
17	Г1алаташ т1ехь болх. Доца шеконан мукъя аьзнаш.					https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
18	Дешан чаккхенгахь –Н йаздар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
Предложени. 12 с.						

19	Дийцаран а, хатгаран а предложенеш.	1	0	0		www.urok95.ru
20	Айдаран предложени.	1	0	0		www.urok95.ru
21	Тлечлаглдар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
22	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		www.urok95.ru
23	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
24	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
25	Изложени «Члери лцар». (агло 58-59) (кечам)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26	Изложени «Члери лцар».	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
27	Предложени а, дешнийн цхьанакхетарш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
28	Предложения, дешнийн цхьанакхетарш а.	1	0	0		www.urok95.ru
29	Текст.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30	Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/
Дешан хлоттам. 12 с.						
31	Орам.	1	0	0		www.urok95.ru
32	Суьрта тлехь барта дийцар хлоттор. (агло 74, шардар 146)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
33	Сочинени «1а»	1	0	1		
34	Орамехь шалха мукъаза элпаш йаздар.	1	0	0		www.urok95.ru
35	Чаккхе.	1	0	0		https://desharkho.ru/
36	Изложени «Ши газа». (агло 94). (кечам)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
37	Изложени «Ши газа». (агло 94).	1	0	1		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
38	Дешан чаккхенга шала мукъаза элпаш йаздар.	1	0	0		www.urok95.ru
39	Дешхьалхе.	1	0	0		www.urok95.ru
40	Дешхьалхе а, дештлаьхе а.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
41	Талламан диктант	1	1	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42	Глалаташ тлехь болх бар. Суффикс.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Къамелан дакъош. 3 с.						
43	Къамелан дакъош.	1	0	0		www.urok95.ru
44	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/

45	Цердешнийн терахьаш.	1	0	0		www.urok95/ru
Цердош. 7 с.						
46	Цердош.	1	0	0		www.urok95/ru
47	Доккхачу элпаца йазден Цердешнаш	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
48	Цердешнийн терахьашца хийцадалар.	1	0	0		www.urok95/ru
49	Цердешнийн классаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/
50	Цердешнийн классаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51	Цердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар).	1	0	0		www.urok95/ru
52	Цердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар).	1	0	0		https://desharkho.ru/
Билгалдош. 4 с.						
53	Билгалдош.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54	Дуьхьал маь 1на долу билгалдешнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
55	Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
56	Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Хандош. 9с.						
57	Хандош.	1	0	0		www.urok95/ru
58	Хандош.	1	0	0		https://desharkho.ru/
59	Хандош.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
60	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		www.urok95/ru
61	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
62	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		www.urok95/ru
63	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
64	Хандешнашца ЦА, МА нийсайаздар.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
65	Талламан диктант.	1	1	0		ДИКТАНТ
Шарахь 1амийнарг карладаккхар. 3 с.						
66	Г1алаташ т1ехь болх.Текст	1	0	0		www.urok95/ru
67	Дешан х1оттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/
68	Къамелан дакъош	1	0	0		https://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
Программица сахътийн барам		68	4	4		

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1	Дош. Предложени. Текст	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
2	Предложенин меженаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
3	Текстийн тайпанаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
4	Талламан болх	1	1	0		Диктант
5	Галаташ тлехь болх Азнаш а, элпаш а	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
6	Азнаш а, элпаш а Дешдакъя	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
7	Дешан хлоттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
8	Чолхе дешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
9	Дешхьалхенийн нийсайаздар. Дешхьалхе, дештлаьхье.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
10	Къасторан ь,ь хьаьркаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

11	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
12	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
13	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
14	Изложенина кечам бар (аг1о 43).	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
15	Изложени. ШЕРАН ЗАМАНАШ.	1	0	1		Изложени
16	Предложенин цхъанатайпа нара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
17	Предложенин цхъанатайпанара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
18	Предложенин цхъанатайпанара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
19	Талламан болх	1	1	0		ДИКТАНТ
20	Г1алаташ т1ехъ болх. Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
21	Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
22	Ц1ердош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
23	Ц1ердешнийн дожарш.Ц1ерниг дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
24	Доланиг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

25	Лург дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
26	Дийриг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
27	Кобчалниг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
28	Хотталург дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
29	Меттигниг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
30	Дустург дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
31	Цердешнийн легарш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
32	Цердешнийн легарш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
33	Сочинени «1а» (аг 1о 73) (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
34	Сочинени «1а»	1	0	1		Сочинени
35	Цердешнийн дукхаллин терахь.					https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
36	Билгалдош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
37	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
38	Галаташ т1ехь болх.. Билгалдош.	1	0	0		
39	Лааме а,лаамаза а билгалдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

40	Билгалдешнийн дожаршца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
41	Билгалдешнийн дожаршца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
42	Билгалдешнийн хьалхара легар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
43	Билгалдешнийн шолгѡа легар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
44	Карладаккхар, тѡчѡагѡдар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
45	Терахьдош. Масаллин а, роѡаллин а терахьдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
46	Масаллин а, роѡаллин а терахьдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
47	Цѡерметдош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
48	Йаххьийн цѡерметдешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
49	Йаххьийн цѡерметдешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
50	Изложени («Ши накъост» аѡѡ 107) (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
51	Изложени «Ши накъост»	1	0	1		Изложени
52	Хандош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
53	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

54	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
55	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
56	Хандешан карара хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
57	Хандешан йахана хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
58	Хандешан йоглу хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
59	Хандешнашца ца,ма нийсайаздар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
60	Чолхе предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
61	Чолхе предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
	Тедерзар – 1с.					
62	Тедерзар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
63	1амийнарг карладаккхар. Предложени.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
64	Дешан хлоттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
65	Талламан диктант.	1	1	0		Диктант
66	Галаташна тлехь болх бар. Къмалан дакъош.	1	0	0		
67	Къмалан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/

						ps95.ru/dikdosham/
68	Шарахь 1амийначун жам1 дар.	1	0	0		
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68	4	3		

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1. Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
2. Учебник Э.Х.Солтаханов., И.Э.Солтаханов., С.Э.Эдилов., «Нохчийн мотт» 4класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.
3. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна:

1. Эдилов С.Э. Ловзуш, Iема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. (Играя, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
2. Эдилов С. Э. Изложени йазйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 ар1о.
3. Эдилов С. Э. Сочинени йазйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 ар1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
2. Образовательный портал «Чеченская электронная школа» //URL:<https://desharkho.ru>
3. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>